

Suvremeni izazovi i perspektive opstanka hrvatske dijaspore na Kosovu

Glasnović, Vedran

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:336425>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Vedran Glasnović

**Suvremeni izazovi i perspektive opstanka hrvatske
dijaspore na Kosovu**

Diplomski rad

**Zagreb
2021.**

Vedran Glasnović

**Suvremeni izazovi i perspektive opstanka hrvatske
dijaspore na Kosovu**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

**Zagreb
2021.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: istraživački (Prostorno planiranje i regionalni razvoj)* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom prof. dr. sc. Zorana Stiperskog.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Suvremeni izazovi i perspektive opstanka hrvatske dijaspore na Kosovu

Vedran Glasnović

Izvadak: Tema rada „Suvremeni izazovi i perspektive opstanka hrvatske dijaspore na Kosovu“ izabrana je prvenstveno zbog autorove etimološke, pa na temelju toga i sentimentalne povezanosti s Janjevom, hrvatskim naseljem na Kosovu u kojem su rođeni njegovi roditelji. Hrvati su na Kosovu prisutni od 13. stoljeća kada su se naselili prvi rudari i trgovci s područja tadašnje Dubrovačke Republike te s prostora središnje Bosne. Osigurali su kontinuitet opstanka na Kosovu preko sedam stoljeća te prema mnogim izvorima nose epitet najstarije hrvatske dijaspore. U radu se nastojao utvrditi način na koji su njegovali te očuvali etnički i religijski identitet usprkos mnogim prijetnjama koje su ih kroz povijest zadesile i izazove s kojima se danas suočavaju. Posljednjih desetljeća 20. stoljeća Hrvata je na Kosovu bilo preko 8 tisuća okupljenih u dvije hrvatske enklave – Janjevo i Letnica s okolnim selima, dok ih je danas ostalo manje od dvije stotine. Teorijski te empirijski – selektiranim istraživačkim metodama anketnog upitnika i intervjua od preostalih hrvatskih stanovnika na Kosovu nastojalo se dobiti odgovore i pogled na njihove probleme i prepreke s kojima se svakodnevno susreću, tešku socioekonomsku situaciju te shodno samom naslovu radu artikulirano procijeniti potencijal i perspektive njihova opstanka u budućnosti.

60 stranica, 9 grafičkih priloga, 8 tablica, 27 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Kosovski Hrvati, Janjevo, Letnica, hrvatska dijaspora, izazovi, perspektive opstanka

Voditelj: prof. dr. sc. Zoran Stiperski

Povjerenstvo: prof. dr. sc. Zoran Stiperski
doc. dr. sc. Slaven Gašparović
doc. dr. sc. Luka Valožić

Tema prihvaćena: 13. 2. 2020.

Rad prihvaćen: 11. 2. 2021.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Contemporary challenges and perspectives for the survival of the Croatian Diaspora in
Kosovo

Vedran Glasnović

Abstract: The topic of the paper "Contemporary challenges and perspectives for the survival of the Croatian Diaspora in Kosovo" was chosen primarily because of the author's etymological, and based on that sentimental connection with Janjevo, the Croatian settlement in Kosovo where his parents were born. Croats have been present in Kosovo since the 13th century, when the first miners and merchants from the then Dubrovnik Republic and central Bosnia settled. They ensured the continuity of survival in Kosovo for over seven centuries and according to many sources bear the epithet of the oldest Croatian diaspora. The paper sought to establish the way in which they nurtured and preserved their ethnic and religious identity despite the many threats that have befallen them throughout history and the challenges they face today. In the last decades of the 20th century, there were over 8,000 Croats in Kosovo situated in two Croatian enclaves - Janjevo and Letnica with the surrounding villages, while today there are less than two hundred left. Theoretically and empirically – with selected research methods of questionnaire and interview from the remaining Croats in Kosovo sought to obtain answers and views on their problems and obstacles they face every day, the difficult socio-economic situation and according to the title of the paper to articulate assess the potential and prospects of their survival in the future.

60 pages, 9 figures, 8 tables, 27 references; original in Croatian

Keywords: Kosovo Croats, Janjevo, Letnica, Croatian Diaspora, Challenges, Survival perspectives

Supervisor: Zoran Stiperski, PhD, Full Professor

Reviewers: Zoran Stiperski, PhD, Full Professor
Slaven Gašparović, PhD, Assistant Professor
Luka Valozić, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 13/02/2020

Thesis accepted: 11/02/2021

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Predmet, svrha i ciljevi istraživanja.....	2
1.2. Hipoteze istraživanja.....	3
1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	3
1.4. Metodologija istraživanja.....	5
2. Teorijski okvir.....	6
2.1. Upotreba i značenje termina <i>dijaspore</i>	6
2.2. Hrvatska dijaspora.....	8
3. Hrvatska dijaspora na Kosovu.....	10
3.1. Demografska obilježja.....	11
3.2. Politički angažman i utjecaj.....	14
3.3. Ekonomske prilike.....	14
3.4. Obrazovni sustav.....	15
3.5. Kulturna baština i društveni aktivizam.....	15
4. Janjevo.....	17
4.1. Fizičko-geografska obilježja i društvene karakteristike mjesta.....	17
4.2. Demografski pokazatelji.....	19
4.3. Životne i vjerske prilike te uloga katoličke crkve kroz povijest.....	21
4.4. Masovna iseljavanja Janjevaca tijekom ratnih zbivanja (1992.-1993.).....	24
4.5. Egzodus Janjevaca u Kistanje.....	26
5. Letnički kraj.....	28
5.1. Geografski smještaj i prostorne karakteristike.....	29
5.2. Demografska i socioekonomska obilježja.....	31
5.3. Društveno-religijske značajke.....	34
5.4. Velika emigracija i naseljavanje u Hrvatskoj.....	36

6. Rezultati istraživanja.....	37
6.1. Anketni upitnik i selekcija uzorka.....	37
6.1.1. Analiza odgovora i stavova ispitanika.....	38
6.2. Metoda intervjua.....	47
7. Testiranje hipoteza i konstruiranje projekcije potencijala opstanka hrvatske dijaspare na Kosovu.....	52
8. Zaključak.....	57
Literatura.....	58
Izvori.....	60
Prilozi	
Popis grafičkih priloga.....	VIII
Popis tablica.....	VIII
Anketni upitnik.....	XI
Pitanja iz intervjua.....	XIII

1. Uvod

Hrvatska je jedna od država koja ima veliku i snažnu dijasporu situiranu diljem svijeta. Hrvatsko je stanovništvo kroz povijest kontinuirano bilo zahvaćeno migracijama nekad zbog ratnih, ekonomskih, egzistencijalnih pa u prethodnom stoljeću i zbog političkih razloga te se stoga može reći da je Hrvatska tradicionalno emigracijska zemlja. Posljednja tri desetljeća velik je broj ljudi emigrirao iz Hrvatske u inozemstvo. Početkom 1990-ih poglavito se odlazilo zbog Domovinskog rata i njegovih posljedica, dok su početkom 21. stoljeća i prethodnih godina prevladavali ekonomski motivi emigracije hrvatskog stanovništva, a to se naročito intenziviralo nakon 2013. godine ulaskom Hrvatske u Europsku uniju. Time se otvorilo veliko europsko tržište rada što je potaknulo Hrvate na odlazak u druge razvijenije članice Europske unije. Ti prostorno-demografski procesi su još uvijek aktivni i izraženi te oni samo povećavaju i osnažuju naš dijasporski entitet, dok istodobno oslabljuju demografski potencijal naše matične države. Hrvatska dijaspora rasprostranjena je diljem svijeta, a najveći broj hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka nalazi se u Sjevernoj i Južnoj Americi, Europi te Australiji. U dvanaest europskih zemalja hrvatska zajednica ima status nacionalne ili jezične manjine. Jedna od njih je i Republika Kosovo u kojoj su Hrvati kontinuirano prisutni više od sedam stoljeća, a to potvrđuje najstariji pisani dokument koji datira iz 13. stoljeća u kojem se spominje Janjevo, jedno od hrvatskih naselja. Hrvati su na Kosovo pristigli iz prostora tadašnje Dubrovačke Republike, manji dio njih iz središnje Bosne, s namjerom rada u rudnicima. Živjeli su u nekoliko naselja, a najpoznatije od njih je Janjevo, po kojemu se cijela etnička zajednica Hrvata na Kosovu često i poistovjećuje. Upravo je o ovoj hrvatskoj dijaspori fokus u pisanju diplomskog rada. Istražuje se njezina etimologija, opstojnost, autentičnost, ali i trenutna situacija u kojoj se nalazi te izazovi, zapravo egzistencijalna borba koja ih iščekuje u skorijoj budućnosti. Kao glavni motiv odabira teme diplomskog rada je istraživački interes autora o svome podrijetlu. Roditelji i preci autora rođeni su u Janjevu te su kasnije emigrirali u Hrvatsku te se preselili u Osijek. Shodno tome istraživanje i bavljenje ovim radom imaju duboku sentimentalnu vrijednost za autora.

Vujević (1983) navodi da svako istraživanje započinje detektiranjem problema istraživanja. Taj problem istraživanja je specifičan problem koji se temelji na znatiželji, a nastaje ako o nečemu nemamo dovoljno znanja. Ako znatiželju nismo zadovoljili učenjem i studiranjem, onda je moramo riješiti istraživanjem. Baš zbog toga problem se želi riješiti istraživanjem kako bi proširili postojeće znanje i došli do novih spoznaja (Vujević, 1983).

Problematici rada se dominantno pristupa s geografskog aspekta, ali se uključuju i diskurzivni oblici i postulati drugih, geografiji srodnih i povezanih znanosti te interdisciplinarnih struka koje se bave proučavanjem i detektiranjem prostornih procesa, oblika i zakonitosti. Prilikom analize i istraživanja stanja i kvalitete života hrvatske manjine na Kosovu te potencijala njihovog opstanka u budućnosti, u koncept rada i njegovu metodologiju su uključeni stavovi i mišljenja stanovnika hrvatske dijaspor na Kosovu kao i lokalni akteri.

Rad je tematski strukturiran u nekoliko međusobno povezanih cjelina. U prvom dijelu nakon uvoda u problematiku rada, navedeni su predmet i svrha istraživanja, kao i konceptualni i metodološki pristupi. Nadalje je u kontekstu teorijskog okvira obrazloženo terminološko značenje pojma dijaspor i njenih implikacija. Nakon toga analizirana je struktura hrvatske dijaspor i поближе je u okviru toga prikazana i opisana etnička grupa Hrvata na Kosovu koju čine dvije enklave – Janjevo i Letnica s okolnim krajem. U posljednjem dijelu rada analizirani su i objašnjeni rezultati istraživanja rada te je na temelju njih u konsolidaciji s drugim podacima i parametrima definirana projekcija perspektive opstanka kosovskih Hrvata.

1.1. Predmet, svrha i ciljevi istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada je hrvatska dijaspora na Kosovu. Selekcijom određenih metodoloških i analitičkih pristupa u radu se nastoji ispitati kvaliteta i način života hrvatske manjine na Kosovu. Namjeravalo se istražiti i u radu prezentirati njihove svakodnevne probleme, kakva je razina odnosa s drugim etničkim zajednicama te buduće životne izazove koje ih očekuju. Prostorni okvir rada odnosi se na područje Republike Kosovo, to jest na naselja gdje je situirana i živi hrvatska dijaspora.

Glavni cilj rada je odabranim metodološkim pristupom i obradom relevantnih podataka definirati mogućnosti i potencijal opstanka Hrvata na Kosovu. Jedan od fokusa bio je istražiti i objasniti višestoljetni kontinuitet opstojnosti i integriteta hrvatske zajednice na današnjem teritoriju Republike Kosovo. Nastoji se utvrditi način na koji su nje govali te očuvali etnički i religijski identitet usprkos mnogim prijetnjama koje su ih kroz povijest zadesile i izazove s kojima se danas suočavaju. Naglasak u radu je na suvremenim društvenim, sociološkim, geografskim te drugim procesima kojima su zahvaćeni Hrvati na Kosovu. Odabranim istraživačkim metodama koje će naknadno u radu biti detaljno objašnjene željelo se dobiti odgovore i pogled na neka od jako relevantnih pitanja: perspektive i razlozi opstanka, njihov dolazak i asimilacija u Hrvatskoj, Kistanje kao mjesto s najvećim relativnim udjelom Janjevaca u Hrvatskoj te na njihovu suvremenu prostornu distribuciju.

1.2. Hipoteze istraživanja

Uz sve navedeno kroz kreiranje koncepcije rada i proučavanjem njegove tematike, ali i na temelju autorovog znanja i spoznaja o samoj problematici rada prethodno su definirane hipoteze rada koje se kroz istraživanje nastoje potvrditi, odnosno opovrgnuti. Hipoteze ili pretpostavke zajedno sa zadacima i ciljevima čine logički metodološki podsustav znanstvenog usmjerenja u kojem se od zadataka preko metoda dolazi do ključnih ciljeva u okviru definiranih hipoteza (Šterc, 2015).

Odabrane hipoteze su sljedeće:

H1: Ispitanici, stanovnici Janjeva, izrazito će loše ili loše ocijeniti kvalitetu života (prema ponuđenim segmentima) u Janjevu u anketnom upitniku osim kategoriju „Uloga i pomoć Crkve“ s kojom su zadovoljni ili izrazito zadovoljni.

H2: Kao glavni uzrok, odnosno razlog velikog iseljavanja kosovskih Hrvata u Hrvatsku i druge zemlje ispitanici će navesti ratne okolnosti.

H3: Ispitanici smatraju da će hrvatska dijaspora na Kosovu u potpunosti nestati do kraja ovog stoljeća.

Postavljene hipoteze će se ispitati istraživačkom metodom anketnog upitnika sastavljenom sa širokim i sadržajnim rasponom pitanja, a tiču se prvenstveno same tematike rada.

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Nakon iscrpnog i sadržajnog istraživanja literature i izvora može se s pravom zaključiti da je jako malo radova i autora koji se bave predmetom hrvatske dijaspare na Kosovu. Većinom su to radovi koji se bave povijesnom građom i dolaskom Hrvata na Kosovo, pa shodno tome relevantno je istaknuti autore Čolaka i Mažurana (2000) koji su višedesetljetno prikupljali i sintetizirali mnoštvo bitnih podataka te stručno i sadržajno prikazali povijest Janjevacu u monografiji „Janjevo – Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu“. Ova je knjiga bila oslonac za crpljenje te korištenje podataka u obrađivanju i prikazivanju povijesne građe i društvenih karakteristika Janjeva i njegovih stanovnika u radu.

Postoji nekoliko radova koji su kao predmet istraživanja imali Hrvate na Kosovu ali s drugim znanstvenim i metodološkim pristupom. Petra Jozić (2017) napisala je završni rad „Govor Letnice u odnosu na govor Janjeva“ koji se bavi proučavanjem dijalektoloških i jezičnih osobitosti, ali i razlika između govora Letnice i govora Janjeva, dvaju najznačajnijih i najpoznatijih hrvatska mjesta na Kosovu. Također, u domeni lingvistike i inih disciplina, Irena

Stanić (2018) u svome se diplomskome radu „Govor Janjeva među predstavnicima triju generacija iz Kistanja“ bavila značajkama i karakteristikama janjevačkog govora, te je između ostalog istraživala i empirijski dokazala kako se janjevački dijalekt razlikuje kod ispitanika triju različitih dobnih generacija. Najmlađi ispitanik imao je 10 godina, srednja ispitanica 45 godina, dok je najstarija imala 82 godina. Šuvak i Štivin (2020) nedavno su izdali knjigu „Iz kulturne baštine Hrvata na Kosovu – Letnica, Šašare, Vrnez, Vrnovokolo“ u kojem opisuju život, običaje, tradiciju i kulturu, ali i izgled i fizionomiju naselja Hrvata koji dolaze iz Letničkog kraja, a velik broj njih emigrirao je u Voćin i okolicu, kraj Slatine. Mladen Štivin je zapravo župnik na službi u Voćinu, a inspiraciju za pisanje ove knjige dobio je od svojih župljana (kroz interakciju i svakodnevnim susretima sa vjernicima) iz Letničkog kraja, a koautor knjige je Dragica Šuvak, ustanoviteljica muzeja. Podatke su crpili iz raznih etnoloških zbirki i knjiga, ali iz priča i susretima sa župljanima koji su im zorno opisali njihov život te društvene i kulturne običaje u Letnici, a koje i danas njeguju i u Voćinu.

Kao izvor literature korišteno je nekoliko brojeva janjevačkog godišnjaka „Zvono“ tiskanih u 10 izdanja koja obuhvaćaju doslovno sva područja djelovanja vezana za Janjevce i Hrvate na Kosovu. Tu se nalaze neke zanimljivosti, povijesne činjenice, tekstovi o nekim poznatim i afirmiranim Janjevcima, ali i o onim nepoznatima koji su ostavili veliki trag svojim djelovanjem. Predmet istraživanja ovoga časopisa bilo je zapravo sve bitno i novinski zanimljivo što se tiče Janjevaca.

Šiljković i Glamuzina (2004) u časopisu Geoadria objavili su „Janjevo and Janjevci – from Kosovo to Zagreb“, dvojezični članak na engleskome i hrvatskome jeziku gdje su sažeto prikazali povijest Janjeva i Janjevaca te opisali njihovu emigraciju u Hrvatsku, ali i suvremenu prostornu distribuciju te razinu asimilacije u hrvatsko društvo.

Potrebno je istaknuti recentno tiskanu knjigu „Kistanje-Novo Janjevo 1997.-2017.“ koja obiluje sadržajnim i zanimljivim podacima koji su također korišteni i uključeni u konstrukciju rada. Ta je slojevita monografija objavljena kao spomen na dvadesetu obljetnicu dolaska Janjevaca u Kistanje. Sadrži zbornik radova sa znanstvenog skupa 2017. godine kao i raznovrsne tekstove znanstvenika, profesora i afirmiranih Janjevaca koji su upoznati s ovom tematikom. Roko Antić i mr.sc. Zvonimir Ancić (2019) autori su ove knjige.

1.4. Metodologija istraživanja

Primarna i najbitnija faza rada je definirati temu i problem rada te shodno tome prikupiti što više podataka i literature koje se na to odnose. Kao literatura i izvori podataka korišteni su nekolicina knjiga, znanstveni i stručni članci, službene stranice određenih javnih institucija, privatnih, vladinih i nevladinih udruga, novinarski tekstovi i drugo. Nakon toga selekcijom je određena literatura koja je relevantna za korištenje i implementaciju u sadržaj diplomskog rada. U radu su se koristili kvalitativni i kvantitativni pristupi istraživanja kojima se nastojalo doći do informacija i rezultata istraživanja teorijski te istraživačkim metodama anketnog upitnika i intervjua gdje su odgovori i stavovi ispitanika jasno i sadržajno objašnjeni i interpretirani u kontekstu problematike rada. Metodom deskripcije objašnjena su prirodno- i društveno-geografska obilježja i značajke hrvatskih naselja na Kosovu, ali su deskriptivno analizirani i prezentirani rezultati istraživanja.

Metoda anketnog upitnika izabrana je kao metoda verifikacije kako bi se provjerile unaprijed određene hipoteze. Anketa je specifična metoda za prikupljanje podataka pomoću koje možemo doći do podataka o mišljenjima i stavovima ispitanika uz pomoć upitnika. Jedna je od najupotrebljivijih metoda u društvenim znanostima, a prikupljanje podataka u istraživanju odvijalo se pismeno uz postavljanje pitanja ispitanicima i odgovaranjem na ista (Vujević, 1983). Anketni upitnik je rješavalo 23 ispitanika (pripadnika hrvatske nacionalne manjine na Kosovu) iz različitih dobni skupina, te su sudjelovali žene i muškarci prema kriteriju spolne opredijeljenosti koji su izabrani na temelju neprobabilističkog prigodnog uzorka. Anketiranje se odvijalo u prosincu 2020. godine, a ispitivanje je bilo anonimno. Autor je ujedno bio i anketar. Uvodni dio anketnog upitnika obuhvaćao je pitanja koja su se odnosila na životni i društveno-poslovni status ispitanika. Nakon toga slijedilo je pitanje s Likertovom skalom u kojoj su navedene sintagme i riječi, odnosno segmenti koji reprezentiraju kvalitetu života u Janjevu, a ispitanici su trebali odgovoriti zaokruživanjem broja u rasponu od 1-5 koji reprezentira stupanj njihovog slaganja, odnosno neslaganja s ponuđenom kategorijom. Potom nadolaze pitanja otvorenog tipa vezana za uzroke masovnih iseljavanja Hrvata iz Janjeva te na svakodnevne životne poteškoće i izazove. Posljednji dio anketnog upitnika sadržava pitanja o definiranju elemenata očuvanja njihovog nacionalnog i religijskog identiteta, ali i o mogućnostima opstanka.

Osim metode anketnog upitnika implementirana je i metoda polustrukturiranog individualnog intervjua s širokim dijapazonom pitanja, a intervjuiralo se župnike župe Janjevo i Vitina u kojima pripada hrvatska manjina na Kosovu. Intervju kao istraživačka metoda izabrana je

prvenstveno kao izvor prikupljanja potrebnih podataka, ali i zbog namjene testiranja definiranih hipoteza. Župnici su izabrani jer imaju visoku razinu znanja i dublju spoznaju o problematici samog rada, ali i imaju najveću ulogu i utjecaj u vodstvu i razvoju društvenog života hrvatske zajednice. Intervju se provodio u siječnju 2021. putem telefonskog poziva te je transkribiran zbog nemogućnosti autorova odlaska u Republiku Kosovo i fizičkog ispitivanja shodno epidemiološkoj situaciji i restrikcijama uzrokovanim virusom Covid-19.

Odgovori dobiveni na temelju anketiranih i intervjuiranih ispitanika su pohranjeni, sintetizirani te analizirani u Microsoft Excel i Microsoft Word računalnim programima te su naknadno kvalitativno i kvantitativno prikazani u samome radu. Slike priložene u radu dobivene su na legitimno korištenje uz prethodno odobrenje njihova autora.

2. Teorijski okvir

2.1. Upotreba i značenje termina dijaspore

Dijaspore je pojam s kojim se kontinuirano susrećemo u različitim političkim, znanstvenim ali i svakodnevnim diskursima i vrijednosnim okvirima. Popularnost i korištenje pojma dijaspore danas postaju sve rašireniji. Iako svjesni njegovog velikog značenja, postavlja se pitanje njegova istinskoga poznavanja i tumačenja. Prema Hrvatskoj enciklopediji (2020) etimologija riječi dijaspora proizlazi iz starogrčkog jezika (*διασπορά*) što u prijevodu znači rasipanje, osipanje, pa shodno tome dijaspora se definira kao *raseljivanje pripadnika nekog naroda, etničke, vjerske ili etnokonfesijske skupine u krajeve izvan njihove domovine*. Brubaker (2005) navodi da dijasporu čine tri konstitutivna elementa: disperzija u prostoru, orijentacija na “domovinu” te održavanje granica. Unatoč promjenjivom značaju svakog pojedinog tvorbenog elementa dijaspore te njihove interpretacije može se analitičnije i kvalitetnije baviti fenomenom dijaspore. Disperzija kao vrlo bitna karakteristika dijaspore odnosi se na prostornu distribuciju stanovnika, na takozvani etnički entitet koji živi izvan svoje matične “etnonacionalne” domovine. Pod orijentacijom na domovinu misli se na usmjerenost prema stvarnoj ili zamišljenoj domovini kao autoritativnom izvoru vrijednosti, identiteta te odanosti (Brubaker, 2005). Primjer toga, Safran (1991) navodi održavanje kolektivnog sjećanja ili stvaranje mita o domovini kao o idealnom, istinskim i jedinom domu gdje bi se čovjek trebao vratiti te nastojati se povezivati osobno ili diplomatski na način da značajno oblikuje nečiji identitet i solidarnost. Treći konstitutivni kriterij koji Brubaker navodi je održavanje granica, što uključuje očuvanje razlikovnog identiteta u odnosu na neko drugo društvo (ili društva). Dijaspore se prvobitno počela poistovjećivati s Židovskim narodom, s njihovim raspršivanjem i migracijom po svijetu.

S vremenom termin dijaspora postao je sve kompleksniji i konfuzniji. Pisale su se i objavljivale mnoge historiografske studije i elaborati o grčkoj, armenskoj, afričkoj, azijskoj dijaspori. U današnjem svijetu teško je razlučiti tko je migrant, izbjeglica, a tko pripadnik dijaspori. Globalizacija svijeta, jačanje i širenje kapitalističkog tržišnog sustava i njegovih implikacija, internacionalizacija svjetskog društva, transnacionalne organizacije i mnogi drugi indikatori neposredno utječu na migriranje ljudi izvan svojih domovina u druge zemlje i direktno narušava suverenitet te nacionalnu, etničku i kulturnu homogenost tih država. Cohen (2008) u svojoj knjizi 'Globalne dijaspori' opisuje četiri faze razvoja studija dijaspori. Prva faza se odnosi na upotrebu i značenje izraza dijaspora. Prvobitno se dijasporu kao što je već spomenuto povezivalo s Židovskim narodom te njegovim iskustvom. Kroz neko vrijeme koncept i paradigma dijaspori su se uvelike proširili te su se pojavile studije o grčkoj dijaspori, nadalje su se opisivale prostorne disperzije Afrikanaca, Armenaca i Iraca. U drugoj fazi dijaspora dobiva metaforičku osnovu te se poistovjećuje s različitim društvenim kategorijama i skupinama kao što su iseljenici, imigranti, prognanici, izbjeglice, itd. U 1990-im godinama kao kritika na drugu fazu razvili su se novi pristupi u proučavanju i definiranju dijaspori. Posljednja faza odnosi se na konsolidaciju i modifikaciju dosadašnjih ideja i dosega s novim konceptima te su eksplicitno definirane društvene i prostorne značajke i temeljni elementi dijaspori. Zapravo u srži konceptualizacije termina *dijaspore* jest disperzija ljudi (članova iste zajednice) u prostoru, no s vremenskim odmakom dolazi i do terminološko-konceptualnog proširenja dijaspori. Post/moderno doba sugeriralo je upravo na nužnost modifikacije i reevaluacije koncepta dijaspori (Grbić Jakopović, 2014). U terminološkom konceptu dijaspori važno je izdvojiti pojam *nacionalne manjine*. Europa je područje nacionalnih manjina, a svaki je sedmi Europljanin pripadnik neke manjine. Fenomen nacionalnih manjina desetljećima je bio zanemaren. U pojedinim se diskursima počeo aktualizirati tek nakon međunarodnih sukoba vezanih za raspad Sovjetskog Saveza kad su europske institucije pozvale na bavljenje problemom nacionalnih manjina u Europi. Znakovito je da u Europi i europskim institucijama ne postoji jedinstveno usvojena definicija nacionalnih manjina (Knezović, 2016). Ove nam spoznaje eksplicitno ukazuju da je status mnogih nacionalnih manjina na marginaliziranom položaju. Iako postoje mnoge koncepcije i strategije koje se bave problemom manjina u okviru europskih i svjetskih institucija i organizacija (npr. "Okvirna konvencija o pravima nacionalnih manjina" od Vijeća Europe), pitanje je koliko su one praktično efikasne. Nužno je usvojiti i implementirati jedinstvenu strategiju integracije nacionalnih manjina u društveno-ekonomske obrasce i razvoj svake države.

2.2. Hrvatska dijaspora

Hrvatska dijaspora obuhvaća sve pripadnike hrvatskog naroda te hrvatskog nacionalnog identiteta koji žive izvan granica svoje domovine, a mogu se podijeliti na tri skupine: Hrvate u Bosni i Hercegovini koji imaju status legitimnog konstitutivnog naroda, hrvatske nacionalne manjine u 12 europskih zemalja te hrvatsko iseljeničtvo. U hrvatskim znanstvenim i političkim diskursima postoje više termina koji se označavaju Hrvate izvan Hrvatske. Autorica Jadranka Grbić-Jakopović (2014) razlikuje nazive *dijaspora*, koji se odnosi na Hrvate i njihove potomke koji su u različitim vremenskim periodima napustili Hrvatsku i sada žive na disperziranom prostoru europskih zemalja te *iseljeničtvo* koji označava Hrvate prekomorskoga, transkontinentalnoga iseljavanja. Osim navedenih spominje i pojam (*nacionalna*) *manjina* koji označava etničke grupe koje žive unutar granica tuđih nacionalnih država. Etnička grupa Hrvata na Kosovu nadalje u radu često će se označavati kao “hrvatska dijaspora na Kosovu” ili “hrvatska manjina na Kosovu”.

Za Hrvate izvan domovine skrbi Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, osnovan 2012. godine. To je središnja institucija državne uprave nadležna u domeni odnosa između Republike Hrvatske i Hrvata izvan Hrvatske. Temeljni ciljevi i zadaća Republike Hrvatske su kroz osnivanje i rad svojih institucija očuvanje, jačanje i razvoj hrvatskog zajedništva, kako za Hrvate u domovini, tako i van nje. Poseban naglasak je na zaštiti prava i interesa Hrvata izvan Republike Hrvatske te na jačanju i podršci hrvatskih zajednica u realizaciji njihovih ciljeva. Briga za Hrvate izvan domovine sastavni je dio unutarnje i vanjske politike Republike Hrvatske. Hrvati kao autohtone nacionalne manjine disperzirane su u 12 europskih zemalja: Austrija, Bugarska, Crna Gora, Češka, Italija, Kosovo, Mađarska, Sjeverna Makedonija, Rumunjska, Slovačka, Slovenija i Srbija. Položaj i status hrvatskih nacionalnih manjina u spomenutim je državama različito definiran zbog različitih zakonodavnih te institucionalnih okvira tih istih zemalja te na temelju preuzetih bilateralnih i međunarodnih ugovora. Na razinu zaštite i opseg prava Hrvata kao manjina u drugim državama utječu povijesne, kulturne, društvene okolnosti kao i mnogi drugi faktori. Shodno tome, u Mađarskoj, Rumunjskoj, Crnoj Gori, Austriji, Srbiji, Slovačkoj, Kosovu, Češkoj i Italiji Hrvati su priznati kao nacionalna manjina, dok primjerice tu Bugarskoj i Sloveniji nemaju status nacionalne manjine. U Sjevernoj Makedoniji Hrvati nemaju status nacionalne manjine, ali postignut je bilateralni sporazum o zaštiti prava hrvatske manjine u Sjevernoj Makedoniji i makedonske manjine u Hrvatskoj. Osim Sjeverne Makedonije, Hrvatska je sklopila bilateralne sporazume i s Mađarskom, Srbijom i Crnom Gorom. Za praćenje provedbe sporazuma osnovani su međuvladini mješoviti odbori. Pripadnici hrvatske nacionalne manjine iz svih 12 država imaju

svoje predstavnike u Savjetu Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske, savjetodavnom tijelu Vlade Republike Hrvatske koje pruža pomoć Vladi Republike Hrvatske u osmišljavanju i provedbi politike, aktivnosti i programa prema Hrvatima izvan Republike Hrvatske. Vlada Republike Hrvatske utemeljila je Savjet za Hrvate izvan Republike Hrvatske (dalje u tekstu: Savjet) kao savjetodavno tijelo Vlade Republike Hrvatske koje pruža pomoć Vladi u kreiranju, implementaciji i realizaciji aktivnosti i programa za Hrvate izvan domovine. Članovi Savjeta su predstavnici hrvatskih manjina iz svih 12 europskih država, imenuje ih Vlada RH na prijedlog hrvatskih zajednica iz država koje dolaze. Savjet se sastaje najmanje jednom godišnje u RH, a na sjednicama i susretima se artikulira o provedbi Strategije i Zakona o odnosima RH s Hrvatima izvan RH te o važnim pitanjima i interesima za Hrvate izvan domovine. Broj i zastupljenost članova ujedno ovisi o veličini hrvatskih zajednica i njihovom utjecaju u svojim državama i stupnju političko-društvene povezanosti s Vladom RH, pa slijedom toga veći broj članova u Savjetu imaju predstavnici hrvatske zajednice iz BiH nego primjerice Hrvati u Slovačkoj. Analizirajući strukturu Savjeta devet je članova predstavnika Hrvata iz Bosne i Hercegovine, a jedan od njih je reprezentant Katoličke crkve iz Bosne i Hercegovine, sedamnaest članova predstavnika hrvatske manjine te dvadeset i devet članova predstavnika hrvatskog iseljništva. Članovi Savjeta po funkciji su predstavnici državnih ustanova i institucija, Katoličke crkve i organizacija civilnoga društva. (Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, n.d.) Hrvati u dijaspori neizostavni su i neosporni dio hrvatskog nacionalnog identiteta i povijesti te je vrlo bitno integrirati ih u nacionalne i gospodarske strategije te zakonodavni i institucionalni sustav. Stoljećima su sačuvali svoj nacionalni i kulturni identitet u drugim, udaljenim zemljama uz sve moguće sile i procese nasilne ili primjerene asimilacije i dan danas ostali su naši snažni ambasadori. Opstali su na tim prostorima unatoč brojnim ratovima, sukobima, nesklonim političkim sustavima i prilikama pa ih je zbog toga vrlo bitno oplemenjivati i zaštititi.

3. Hrvatska dijaspora na Kosovu

Sukladno temi i ciljevima rada, nakon prethodno objašnjene terminološke metodologije pojma dijaspore te zasebne cjeline o hrvatskoj dijaspori, u radu je fokus na hrvatskoj manjini, odnosno zajednici Hrvata u Republici Kosovo. Hrvati su se na Kosovo doselili početkom 14. stoljeća iz dubrovačkog kraja te s prostora srednje Bosne. Prvopridošli su ljudi po zanimanju bili rudari i trgovci koji su se brzo okupili u zajednice i počeli osnivati prva naselja. Naselja su bila organizirana s vlastitom katoličkom crkvom, sudstvom, trgovom i trgovačko-gospodarskim zanatima. Dubrovačka Republika bila je snažna pomorska i trgovačka sila, posjedovala je brojne rudnike i sudjelovala je u trgovačkim tokovima na prostoru Jugoistočne Europe. Rad i trgovina upravo su bili motiv zbog kojeg su dubrovački trgovci došli na područje današnje Republike Kosovo. Hrvati na Kosovu nastanjuju nekoliko naselja: Janjevo, Letnica, Šašare, Vmez i Vrnavokolo (sl.1.). Najveće i daleko najpoznatije od njih je Janjevo, prema kojem se cjelokupna hrvatska populacija na Kosovu često poistovjećuje te naziva janjevački Hrvati. Najstariji prvi pisani spomen Janjeva datira iz 1303. godine u pismu pape Benedikta XI. barskomu biskupu Marinu kojim ga ovlašćuje da postavi upravitelje župnim crkvama u Brskovu, Rudniku, Rogozni, Trepči i Gračanici (Čolak, Mažuran, 2000). Indikativno je napomenuti da su kosovski Hrvati najstarija hrvatska dijaspora, više od sedam stoljeća kontinuirano su sačuvali i njegovali svoj hrvatski identitet. Hrvati u Republici Kosovo imaju službeni status nacionalne manjine potvrđen Zakonom o promoviranju prava zajednica i njihovih pripadnika u Republici Kosovo.

Sl.1. Prikaz geografskog smještaja Janjeva i Letnice u okviru administrativne podjele Republike Kosovo

Izvor: Izradio autor prema podacima iz DIVA-GIS-a (08.01.2020)

3.1. Demografska obilježja

Hrvati su populacijski gledano najmanja nacionalna manjina u Republici Kosovo. Ne postoje točni pokazatelji brojnosti hrvatske zajednice na Kosovu jer na posljednjem popisu iz 2011. nisu bili uvršteni u zasebnu etničku skupinu nego u kategoriji “Ostalo”. Sukladno popisu iz 2011. godine ukupan broj Hrvata na Kosovu bio je 259, a isti su bili naseljeni u dvije administrativne jedinice, tj. općine: Lipjan (219) i Vitina (40). Zbog nedostatnosti te nedostupnosti podataka nije moguće utvrditi dobnu te spolnu strukturu hrvatske populacije na Kosovu, ali se s pravom može zaključiti da se ukupan broj znatno smanjio te da su to pretežito žitelji starije životne dobi što se u radu i nastojalo potvrditi ispitivanjem stanovništva putem odabranih istraživačkih metoda. Navedeni demografski podaci ukazuju na veliku opasnost i potencijal od izumiranja hrvatske zajednice na Kosovu.

Tab.1. Popis hrvatskog stanovništva 2011. u kosovskim općinama Lipljan i Vitina

Općina/administrativna jedinica	2011.
	Broj hrvatskih stanovnika
Lipjan/Lipljan	219
Viti/Vitina	40
Ukupno	259

Izvor: „European Centre for minority issues Kosovo“ prema podacima OESS-a, n.d.

Podaci sadržani u tab.2. ilustriraju da je broj Hrvata na Kosovu nakon Drugog svjetskog rata imao trend rasta sve do popisa stanovništva 1981. godine, a on se kretao od 5302 u 1948. do 8718 u 1981. godini (Glasnović, 2002). Gledamo li popis stanovništva iz 1991. koji se provodio u sklopu bivše državne tvorevine Jugoslavije vidimo da se broj Hrvata smanjio u odnosu na prethodni popis od 10 godina ranije. Iako je natalitet ostao još uvijek vrlo visok, međutim velik je broj Hrvata zbog ekonomsko-egzistencijalnih motiva emigrirao u susjedne i veće gradove te obližnje zemlje (Glasnović, 2002). Također, bile su prisutne i prekomorske emigracije kosovskih Hrvata. Popis stanovnika 1991. brojao je 8062 Hrvata. Važno je istaknuti da su taj isti popis bojkotirali Albanci uslijed već započetih aktivnosti srbijanske politike i vojske tadašnje države pa je njegova objektivnost upitna. Ali, glede Hrvata, njihovo demografsko stanje prikazano na tom popisu je moguće razmatrati u realnim okvirima (Šterc, 2020). Između ova dva popisa, u razdoblju od samo 30 godina, gotovo osam tisuća Hrvata napustilo je Kosovo što je zaista reprezentativan primjer velikog migracijskog odljeva. Prvi veliki val iseljavanja bio je uzrokovan ratnim zbivanjima početkom 1990-ih u bivšoj Jugoslaviji kada je najveći dio Hrvata napustilo zemlju i krenulo put Hrvatske.

Tab.2. Stanovništvo Kosova prema narodnosnoj strukturi sukladno popisu stanovništva u razdoblju od 1948.-1991.

Narodnost	Broj stanovnika po godinama					
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Albanci	498 244	524 562	646 605	916 163	1 226 736	1 596 072
Srbi	176 718	197 033	227 016	228 264	209 497	194 190
Crnogorci	28 066	31 365	37 588	31 555	27 028	20 365
Turci	1320	34 590	25 764	12 357	25 513	10 445
Muslimani	10 039	6775	8025	26 357	58 562	66 189
Romi	11 230	11 904	3202	14 593	34 126	45 745
Hrvati	5302	6219	7251	8264	8718	8062
Ostali	2830	3648	8136	6218	11 260	15 128
Ukupno	733 034	815 980	963 988	1 243 693	1 588 440	1 956 196

Izvor: Popis stanovnika SFR Jugoslavije 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., i 1991. prema Glasnović, 2002.

Emigracije su se nastavile kroz cijelo desetljeće te su doživjele još jednu kulminaciju 1999. godine NATO-vim bombardiranjem Kosova. Nakon kosovskog rata i dolaskom međunarodnih mirovnih snaga te popratno bujanjem albanskog nacionalizma, mnoštvo Hrvata bilo je prisiljeno napustiti svoja rodna ognjišta. Tada se dogodio masovni odlazak Hrvata iz Letnice i okolnih sela i već prethodno demografski “opustošenog” Janjeva. Gotovo cijeli letnički kraj s pripadajućim selima i zaseocima ostao je prazan i neprepoznatljivog lica (Palić, 2001). Može se zaključiti da je niz ratnih zbivanja 1990-ih godina direktno utjecao na demografsku sliku kosovskih Hrvata i ugrozile njihov ostanak i egzistenciju. Oni su masovno napuštali svoje domove i rodni kraj, odlazili su dalje tragajući za boljim životnim uvjetima, a najveći dio njih zaputio se prema svojoj matici, Hrvatskoj ali i u druge zemlje što će nadalje u radu biti detaljnije objašnjeno.

3.2. Politički utjecaj i angažman Hrvata na Kosovu

Najviša zakonodavna institucija Republike Kosovo je Generalna skupština u kojoj sudjeluju politički zastupnici izabrani od strane naroda svake 4 godine. U Skupštini se nalazi 120 zastupničkih mjesta, od kojih je 20 rezervirano za nacionalne manjine. Deset mjesta rezervirano je za Srbe, 4 za Rome, Aškalije i Egipćane, 3 za Bošnjake, po 2 su mjesta predviđena za tursku nacionalnu manjinu, a jedno je za Gorane. Hrvati nemaju zagarantirana zastupnička mjesta za svoje predstavnike u kosovskoj Skupštini, ali imaju prava imenovati dva člana u Savjetodavnom vijeću za zajednice. Republika Kosovo osnovana je 2008. godine, kada je i usvojen njezin Ustav, a njegovim izmjenama i dopunom Zakona o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih članova 2011. omogućeno je predstavništvo Hrvatima u Savjetodavnom vijeću za zajednice, ali nije uopće promijenilo političku situaciju u Skupštini. Mandat Savjetodavnog vijeća za zajednice traje dvije godine, a uključuje osiguravanje mehanizma za razmjenu ideja i suradnju između Vlade Republike Kosovo i dotičnih zajednica. Savjetodavno vijeće omogućuje zajednicama aktivno uključivanje i sudjelovanje u zakonodavstvu i političkim inicijativama koje pripremaju Vlada i Skupština te da se njihovi prohtjevi i stajališta vrednuju te implementiraju u izradi relevantnih strategija i razvojnih programa. Osim toga, Savjetodavno vijeće zajednicama nastoji pomoći kroz dodjelu financijskih i drugih sredstava u realizaciji određenih kulturnih i društvenih projekata posvećenih zajednicama. Političkog djelovanje i udruženja Hrvata na Kosovu također su na slabo aktivnoj razini. Hrvatska stranka Kosova (HSK) jedina je politička stranka koja zastupa interese Hrvata. Prvi puta su sudjelovali na lokalnim političkim izborima u općinama Lipljan i Vitina, no njihov rezultat je bio vrlo neuspješan te nisu dobili niti jedno zastupničko mjesto u spomenutim općinama. Indikativno je napomenuti da do ovih izbora Hrvati nisu imali niti jednu političku stranku koja bi ih zastupala na izborima. Jedina organizacija akreditirana od predsjednika Republike Kosovo za odabir predstavnika u Savjetodavnom vijeću za zajednicu za interes Hrvata je Hrvatska udruga “Sveti Nikola Janjevo”.

3.3. Ekonomske prilike

Ne postoje javni dostupni podaci i pokazatelji o ekonomskom stanju Hrvata na Kosovu, kao što su primjerice stopa nezaposlenosti, ekonomska i dobna struktura zaposlenosti i drugi. Hrvati kao i ostali stanovnici u cjelokupnoj državi suočavaju se s velikim socioekonomskim problemima te većina njih živi ispod osnovnih životnih uvjeta. Hrvati se uglavnom bave primarnim gospodarskim djelatnostima, poljoprivredom i stočarstvom, ali prvenstveno kako bi sebi osigurali egzistenciju, odnosno samodostatno. Pojedini su se nastavili tradicionalno baviti

trgovačkom djelatnošću, dok treba uzeti u obzir da je većina stanovništva starije životne dobi te oni nisu u stanju aktivno raditi i prihodovati. Velik udjel te starije populacije prima financijsku i socijalnu pomoć iz Kosova ili Hrvatske od strane članova obitelji, prijatelja, ali i drugih udruga humanitarnih karaktera. Generalno gledano, ekonomski problem i situacija kod Hrvata mogu se poistovjetiti i staviti u kontekst s ekonomskim problemima same države Kosovo i njenih žitelja. Dodatni faktori koji osnažuju problem nezaposlenosti su jezična barijera te izolirani prostorni položaj Hrvata na Kosovu.

3.4. Obrazovni sustav

Prema službenom obrazovnom sustavu Republike Kosovo Hrvati nemaju mogućnost slušati i učiti hrvatski jezik u školskim programima. Jezik je neizostavni element izgradnje i očuvanja nacionalnog identiteta kod manjinskih skupina te je upravo ovo ključni problem s kojim se suočavaju Hrvati. Hrvatska djeca pohađaju kurikulum Republike Srbije te kao sredstvom izražavanja u školskom sustavu koriste se srpskim jezikom. Posljedica je to visoke društveno-obrazovne marginaliziranosti koja dovodi do krhkosti hrvatske zajednice na Kosovu i gura ih se u sve teži životni položaj. Što se tiče visokog obrazovanja, mali je broj onih koji se odluče upisati određeni fakultet, a u tom slučaju u Republici Kosovo djeluju 5 državnih sveučilišta: u Prištini, Peći, Prizrenu, Uroševcu i Gnjilanima. Prema odgojno-obrazovnom programu Republike Srbije djeluje Sveučilište u Prištini, s privremenim sjedištem u Kosovskoj Mitrovici.

3.5. Kulturna baština i društveni aktivizam

Kulturna baština i njezina valorizacija te održavanje brojnih kulturnih i društvenih aktivnosti uvelike utječu na očuvanje i reprodukciju nacionalnog identiteta i njegovih implikacija neke zajednice, a pogotovo kada je ona manjinski *etnos* u nekoj nacionalnoj državi. Hrvati raspršeni u dijaspori tradicionalno održavaju brojne kulturne i društvene manifestacije gdje čuvaju spomen na svoju prošlost prezentirajući ratne običaje. Hrvati u Janjevu, Letnici i Vrnjavokolu i još u ponekim mjestima na Kosovu govore torlačkim narječjem. Torlačko je narječje skupina dijalekata srpskog jezika koji se govori na krajnjem jugoistoku srednjojužnoslavenskoga dijasistema, odnosno između kosovsko-resavskoga dijalekta štokavskoga narječja te bugarskog i makedonskog jezika. Torlačko narječje karakterizira ekavica, a torlačka deklinacija na području prostiranja toga narječja uglavnom nije slavenskoga tipa (Hrvatska enciklopedija, 2021). Iako žive u prostoru dominantno naseljenim Albancima može se reći da se proces akulturacije Hrvata na Kosovu uopće nije dogodio. Ovaj je prostor povijesno jako turbulentan

i dinamičan u kojem se etnička struktura konstantno mijenjala, ali asimilacija i potpuno stapanje Hrvata s dominantnijim narodima se nikad nije dogodila. Potvrda tome je da su kulturno-društveni događaji kosovskih Hrvata uglavnom povezani s religijom, slavljenjem najznačajnijih katoličkih svetaca i svetkovina, a održavaju se na hrvatskome jeziku. Tako su najznačajnije proslave 6. prosinca na blagdan svetog Nikole, zaštitnika mjesta te 20. siječnja na blagdan svetog Sebastijana koji okuplja velik broj mladeži koji pristižu iz Hrvatske. Osim toga, indikativno je spomenuti i Blagdan Velike Gospe, 15. kolovoza kada se tradicionalno hodočasti u svetište Majke Božje u Letnicu (sl.2.).

Sl.2. Crkva Majke Božje Letničke, Letnica

Izvor: Izradio Don Marijan Demaj, 2021.

4. Janjevo

4.1. Fizičko-geografska obilježja i društvene karakteristike mjesta

Janjevo je naselje smješteno 12 km jugoistočno od Prištine, glavnog grada Republike Kosovo, a administrativno pripada općini Lipljan. Nalazi se na 609 m nadmorske visine na obroncima Androvačke planine. Sa svih strana okruženo je planinama, a pristup je omogućen jedino s južne strane mjesta preko uskog klanca zvanog Žabica. Na sjevernoj strani od Janjeva nalazi se Oštri vrh na 1036 m nadmorske visine, a ujedno je jedan od najvećih vrhova Androvačke planine. Sa zapadne strane je gora Borolin (740 m nadmorske visine), dok je s istočne strane vulkansko brdo Veletin. U zapadnom produžetku Veletina nalazi se brdo Glama ili kako ga od milja zovu Janjevci “Glama brijeg”. U njegovom podnožju izgrađene su i uklesane mnoge janjevačke kuće i ulice. Brdo Pažić se smjestilo istočno od Borolina, a njegove blage padine omogućile su da se glavina Janjeva izgradila i situirala ovdje, među kojima je i simbol grada Janjeva, župna crkva svetog Nikole (sl.3.). Prema vrhu Pazića nalazi se Staro Janjevo, prema predaji je prvo utemeljeno Janjevo, koje su janjevački predci napustili prije no što su Turci ovdje uspostavili svoju vlast (Čolak, Mažuran, 2000).

Prema službenom popisu stanovništva Republike Kosovo iz 2011. godine Janjevo je imalo 2137 stanovnika od kojih su dominantna većina Albanci. Hrvata je na popisu bilo 237, dok ih je sada znatno manje.

Brdovito-planinski položaj omogućio je Janjevu važnu geostratešku lokaciju i obrambenu prednost u slučaju neprijateljskog napada i osvajačkih pretenzija, ali osim toga neprohodna visoka reljefna raščlanjenost također mu je osigurala njegovu prostornu zatvorenost što je eksplicitno zajamčilo Janjevu njegov višestoljetni opstanak i etničko-kulturnu autentičnost. Sjeverozapadno od Janjeva pruža se prostrana krška udolina, Kosovsko polje, na kojem se 1389. odigrala Kosovska bitka između koalicije europskih naroda među kojima su bili Hrvati, Srbi, Albanci protiv osmanske vojske. Tom pobjedom Turcima se otvorio prostor za prodor i osvajanje Jugoistočne Europe.

S1.3. Prostorne karakteristike Janjeva i prikaz crkve svetog Nikole iz ptičje perspektive

Izvor: Privatni arhiv autora

4.2. Demografski pokazatelji

Janjevo je mjesto turbulentne i dinamične povijesti. Od svog osnutka pa u narednim periodima uvijek je bilo ugroženo od raznih političkih i vojnih pretenzija, njegovo stanovništvo bivalo je napadnuto, protjerano, pa čak i ubijano od drugih nacionalnih grupacija. Pogotovo je za Janjevce izrazito teško razdoblje bilo pod Turcima. To se sve odrazilo na demografske promjene i fluktuacije stanovništva. Janjevo je za svoj opstanak i razvoj direktno zaslužan katoličkoj Crkvi, pa cijelu svoju povijest u društveno-gospodarskom okviru nemoguće je promatrati odvojeno od Crkve. Malo je pisanih zapisa koji analogno govore kako se odvijala demografska slika Janjeva, a neki od njih su sačuvani baš u crkvenim arhivima.

Mažuran i Čolak (2000) u svojoj monografiji navode da je 1856. don Pavao Beriša stigao u Janjevo s namjerom gradnje nove crkve sv. Nikole. Tijekom njegove službe broj katoličkih kuća i obitelji do početka 20. stoljeća znatno se povećao. Prema izvještaju poslanome Kongregaciji o gradnji crkve don Pavao informira da je u Janjevu 130 kuća katolika. Početkom 20. stoljeća Jovan Cvijić, jedan od najafirmiranijih srpskih geografa, navodi da je u Janjevu 515 kuća, od kojih su 400 bila katolička domaćinstva. Među njima ubrojene su dvije obitelji dubrovačkog podrijetla koji čine 110 kuća: Glasnović i Palići. Osim njih spominju se Macukići, Čifit-Kolići, i Gucići koji su također etimološki iz Dubrovnika. Nadalje, tu su i druga brojna prezimena i opisano njihovo podrijetlo, a to su: Čibarić, Grgić, Ajtić, Lukić, Krljuk, Mitrović, Cirimotić, Gečević, Krasić, Mazarek, Beriša, Krstić i drugi. Urošević dvadesetak godina kasnije nailazi na znatno veći broj katoličkih domaćinstava. Poslije najbrojnijih katoličkih domaćinstava, 75 je kuća Albanaca i albanskih poturica, 20 kuća izbjeglica iz Srbije, 2 kuće Turaka Šamlja i ostatak pripada islamiziranim Romima (Čolak, Mažuran, 2000).

Veće iseljavanje Janjevaca bilo je početkom 19. i 20. stoljeća pretežito zbog gospodarskih razloga. Naime, 1873. godine je otvorena kosovsko-varcarska željeznička pruga s koje je izostavljeno Janjevo što ga je dovelo u marginalizirani položaj. To je Janjevcima otežalo plasirati svoje trgovačke proizvode na veća tržišta, dok je drugim mjestima ili regijama bilo omogućeno gospodarski se uključiti se u trgovinske tokove. Samim time i tržišna konkurencija se uvelike povećavala, ali kao što je rečeno nauštrb janjevačkih trgovaca. Janjevci su emigrirali u više smjerova: prema Sjevernoj Americi, odakle se uglavnom više nisu vraćali natrag, a osim toga djelovali su i kao putujući trgovci u obližnjim zemljama: Bugarskoj, Rumunjskoj, Srbiji, Sjevernoj Makedoniji, manje u Hrvatskoj. Uglavnom su to bili muškarci, koji su tragali za poslom, a ako bi im poslovanje bilo stabilno i prihodovno, onda bi često i povlačili svoje obitelji

u nove sredine. Iseljavanja su se intenzivirala, emigriralo se dosta i nakon Prvog svjetskog rata i za vrijeme Balkanskih ratova kako bi se izbjegla regrutacija u tursku vojsku. Muslimansko stanovništvo nije toliko podložno migracijama u usporedbi s katolicima. Migracijske procese vrlo je važno promatrati u povijesnom, ali i društveno-političkom kontekstu jer se to eksplicitno oslikava na tadašnje životne prilike, a u ovom vremenskom razdoblju Kosovo je bilo dijelom Osmanskog Carstva (Čolak, Mažuran, 2000). Iako je konstantno mnoštvo ljudi iseljavalo iz Janjeva, ono je uvijek demografski opstajalo zahvaljujući visokom prirodnom natalitetu. Janjevo je autentična sredina koja spada u kategoriju agrarno-ruralnih zajednica. Tradicionalne društvene vrijednosti koje karakteriziraju obitelji s velikim brojem djece (Nejašmić, 2005). U drugoj polovici 20. stoljeća možemo vidjeti da se populacija Janjeva kretala oko 3000 stanovnika, odnosno da je demografski vrhunac bio 1981. prema službenom popisu stanovništva koji se provodio unutar SFR Jugoslavije na kojem je Janjevo imalo 3543 stanovnika, a udjel Hrvata u toj sumi bio je gotovo 70 % (tab.3.). Iz Janjeva je bilo iseljavanja neposredno nakon Drugog svjetskog rata, taj se proces intenzivirao od 1968. kada su se pojavile prve demonstracije Albanaca na Kosovu. Usvajanjem ustava iz 1974. Albanci su preuzeli svu vlast na Kosovu, nedugo nakon, 1981. organiziraju nove masovnije demonstracije što je utjecalo na iseljavanje hrvatskog stanovništva u Janjevu (Dučkić, 2020). Značajnijih iseljavanja iz Janjeva je bilo i 1970-ih te 1980-ih zbog ekonomskih razloga, no janjevačke su majke rađale velik broj djece pa taj migracijski gubitak stanovništva se nije mogao lako uočiti na tadašnjem popisu stanovništva. Kontrola rađanja u Janjevu nije bila raširena pojava kao što je to obilježje suvremenih razvijenijih društava (Nejašmić, 2005).

Tab.3. Nacionalna struktura Janjeva u popisnom razdoblju od 1961. do 1991.

Broj stanovnika	1961.		1971.		1981.		1991.	
	Ukupno	%	Ukupno	%	Ukupno	%	Ukupno	%
Hrvati	3052	81,13	3761	79,31	3534	69,48	2859	86,14
Albanci	302	8,03	576	12,51	1078	21,19	59	1,78
Srbi	47	1,25	51	1,08	21	0,41	8	0,24
Romi	7	0,19	218	4,06	331	6,51	344	10,36
Crnogorci	2	0,05	3	0,06	-	-	11	0,33
Makedonci	1	0,03	-	-	-	-	-	-
Muslimani	-	-	20	0,42	14	0,27	15	0,45
Jugoslaveni	15	0,40	1	0,02	2	0,04	2	0,02
Slovinci	6	0,16	-	-	-	-	-	-
Mađari	-	-	1	0,02	1	0,02	1	0,03
Ostali	-	-	-	-	-	-	20	0,6
Ukupno	3762	100,00	4742	100,00	5086	100,00	3319	100,00

Izvor: Popis stanovnika SFR Jugoslavije 1961., 1971., 1981. i 1991. prema Šiljković, Glamuzina, 2003.

4.3. Životne i vjerske prilike te uloga katoličke crkve kroz povijest

Katolička vjera i njezina institucionalna strana, Crkva, od samih su početaka pratili i usmjeravali život Hrvata na Kosovu “odgajajući” i okupljajući hrvatsku zajednicu. Prva hrvatska naselja na Kosovu i nadalje kroz svoj povijesni tijek ostali su vjerni Katoličkoj crkvi istinski promičući i ispovijedajući katoličku vjeru. Od prvog pisanog spomena Janjeva 1303. u kojem je papa Benedikt XI. ovlastio barskog biskupa Marina da se u Gračanici sagradi crkva svetog Nikole te da ima nadzor za postavljanje i smjenu župnika. Povjesničari su utvrdili da se zapravo radilo o zabuni pape jer su u Gračanici živjeli pravoslavni vjernici (Glasnović, 2003). Ovim pismom papa Benedikt XI. izražava njegovu zabrinutost za katoličke župe Brskovo, Rudnik, Rogoznu, Trepču i Janjevo da ih pravoslavni crkveni poglavari (eparsi) ne podvrgnu svojoj vlasti, što bi imalo za posljedicu i plaćanje crkvenih daća (Udruga Janjevo Zagreb, 2015). Od 1364. pa i danas u Janjevu djeluje župna crkva svetog Nikole koji je ujedno i zaštitnik mjesta i Janjevaca. Njegov se blagdan svake godine slavi 6. prosinca, a Janjevci ga posebno obilježavaju. Večer uoči Janjevci (i oni koji su napustili Janjevo) tradicionalno odlaze na svete mise, blagoslivljaju pogače i hranu koju donose te nakon svečanog misnog slavlja odlaze k svojim domovima i održavaju obiteljsku večeru. Na dan blagdana svetog Nikole Janjevci također pohađaju crkve i nazočni su na svetim misama. Sveti Nikola jedan je od najpoznatijih

svetaca u katoličkoj vjeri, a najviše nam je poznat kao zaštitnik djece. Zvono na crkvi svetog Nikole u Janjevu datira iz davne 1368. te je jedno od najstarijih crkvenih zvona u Hrvata. Dolaskom i uspostavom Osmanske vladavine u 15. stoljeću Kosovarki su se Hrvati našli u vrlo nepovoljnom položaju. Njihove dotadašnje životne navike i procesi u potpunosti su se promijenili. Uspostavom timarsko-spahijskog sustava sva zemlja i prihodi sa zemlje postale su državno, sultanovo vlasništvo, a Dubrovačka Republika prestala im je pružati zaštitu. Hrvati kao i svo stanovništvo tog prostora postali su podložnici, zemljoradnici koji su služili svojim feudalnim gospodarima – spahijama (Čolak, Mažuran, 2000). Svojim širenjem Osmanlije su pokoravali mnoge narode i privrgli ih svom političko-društvenom organizacijskom sustavu, ali pokorenim su narodima dopustili da i dalje njeguju i prakticiraju svoju vjeru, običaje i kulturne vrijednosti. Janjevci su kroz razdoblje dugotrajne Osmanske vlasti uspjeli sačuvati svoju katoličku vjeru. Tome su najviše pridonijele vjerske slobode koju su imali građani Dubrovačke republike u Osmanskom Carstvu, shodno tome tu su povlasticu uživali i Janjevci, tako je bilo na početku (Čolak, Mažuran, 2000). Kosovo je bilo u sastavu Osmanskog Carstva više od 400 godina, od sredine 15. stoljeća pa sve do 1912. kada je postalo dijelom Srbije. Prva dva stoljeća Osmanske vladavine život na Kosovu je bio prihvatljiv. Bez obzira na vjeroispovijest, stanovništvo je živjelo sigurno i neopterećeno od strane Turaka, uživajući svoje društvene i vjerske slobode. Već krajem 16. stoljeća počele su se događati prilične promjene. Snažna kriza i erozija timarsko-spahijskog sustava otežali su životne uvjete pripadnika kršćanskog entiteta na Kosovu koji su počeli pokazivati i pružati sve veći otpor turskim spahijama (Čolak, Mažuran, 2000). Značajni događaj koji je promijenio bio je Veliki bečki rat 1683-1699 između kršćanske Europe i Osmanskog Carstva. Poraz kod Beča označio je početak pada moći i utjecaja Osmanskog Carstva u Europi. Ovaj poraz natjerao je brojne katolike da se pridruži Carskoj vojsci i zauvijek napuste svoj kraj kako bi se spasili nesretne sudbine osmanskih trupa. Mažuran i Čolak u knjizi *Janjevo – Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu* detaljno su i slojevito to objasnili navodeći ovako: “U stravičnim prizorima ratnih užasa u jednom je času katoličko Janjevo prestalo i postojati” (Mažuran, Čolak, 2000: 80). Katolički svećenici također su odlazili u vojsku napuštajući svoje domove i župe koje su kasnije bivale opustošene. Ono malo katolika što je ostalo na Kosovu, opstalo je prvenstveno zahvaljujući Dubrovniku i Kongregaciji za širenje vjere, ali i svome neospornome, snažnome katoličanstvu i težnji za sačuvanjem svog jezičnog i etničkog identiteta (Čolak, Mažuran, 2000). Jako je malo podataka o povijesti Janjeva u razdoblju od 1692. do 1856. godine. Nakon stagnacije ili smanjivanja turske agresije i bijesa govori se da je Janjevo spalo samo na 10 do 15 katoličkih obitelji, dok su pravoslavni žitelji pobjegli zajedno sa svojim patrijarhom Arsenijem Crnojevićem (Ivanović, 2001). Početkom

18. stoljeća život Janjevaca bio je vrlo težak, mnogo je ljudi emigriralo zbog rata i nesigurnih životnih uvjeta, brojne su kuće uništene i zapuštene, no sredinom istog, Janjevo se počelo pomalo oporavljati. Mnogi ljudi u strahu od novog rata nisu htjeli graditi nove kuće jer bi onda ponovno bili prisiljeni bježati. Vjerska tolerancija gotovo da nije ni postojala, katolici su bili “neprijateljski” etiketirani, vrlo često mučeni, proganjani, pa i pogubljeni. Javno i besprijeckorno izražavanje katoličke vjere dovodilo ih je u direktnu životnu opasnost. Središnja je vlast Osmanskog Carstva gubila utjecaj na pokrajinske i marginalne dijelove svoga teritorija pa su vlast faktički preuzeli veliki pokrajinski moćnici koji su terorizirali lokalno stanovništvo, a pogotovo katolike. Velik je broj Albanaca na Kosovu napustilo kršćansku vjeru te su prešli na islam. Poturčeni Albanci najviše su naseljavali južni dio Kosova. O njima se u knjizi govori da su često uzrokovali sukobe svojim divljačkim i nasilničkim ispadima i akcijama na katoličko stanovništvo. Svećenici koji su se konstantno mijenjali i bili postavljeni na Kosovu suočavali su se s velikim izazovima i nedaćama. Uz sve moguće prijetnje nastojali su pomagati katoličkim žiteljima na ovome prostoru. U 19. stoljeću Osmansko je Carstvo sve više funkcionalno slabilo. Pogođeno velikim izazovima i promjenama u političko-vojnom sustavu i organizaciji, od ukidanja janjičara 1826. do brojnih ratova i sukoba s Engleskom, Francuskom, Rusijom i drugim suparnicima što je rezultiralo i gubljenjem određenog dijela teritorija kroz mirovne sporazume u korist drugih. Također jedan od problema bila je sve slabija “komunikacija” u administrativnim odnosima između središnje vlasti i pokrajinskih dijelova. Kao rezultat svega toga, Osmanskoj je državi bilo potrebno osvježanje, sadržajna reforma u političkoj strukturi i društvu. Tada je na vlasti bio karizmatični sultan Mahmud II. svjestan destruktivnog stanja svoga carstva angažirao je svoga bliskog suradnika Mustafu Rešid-pašu da kreira i implementira program preobrazbe osmanske države i društva. Tako je Rešid-paša sastavio naredbu o provođenju promjena (*tanzimat*) s čime se složio njegov sin i nasljednik sultan Abdul Medžid. U sadržaju su se naredbe između ostalog nalazile tri značajne točke: 1. da se sultanovim podanicima jamči sigurnost života, imovine i časti, 2. utvrđivanje redovitog načina ubiranja poreza te 3. osiguranje pravednijeg modela novaćenja, uvježbavanje i uzdržavanje vojnika. Prva točka iznimno je bitna za život janjevačkog stanovništva jer je osim prethodno navedenog, jamčila i slobodu vjerske pripadnosti. Iako su se ove reforme prvobitno sporo provodile, uvelike su promijenili dosadašnji položaj Janjevaca koji su dugo vremena vodili grčevitu borbu za opstanak. Može se reći da je s ovim ponovno započelo mirnodobno razdoblje Janjeva. Janjevo je kroz svoju slojevit i turbulentnu povijest uvijek bio dinamična sredina po migracijskom gledištu. Generalno, teški životni uvjeti, višedesetljetni progoni i maltretiranja od strane podanika Osmanske države natjerale su Janjevce da napuste svoj rodni zavičaj. Prestankom

opasnosti i stabiliziranjem života, pojedini su se Janjevci ponovno vraćali u Janjevo. Ti su se Janjevci uglavnom bili nastanili u Prizrenu i sigurnijoj okolini. Velik dio emigranata, posebno oni imućniji, otišli su put matice, u Dubrovnik, te u druga područja pod kontrolom Dubrovačke Republike. Kako su jedni odlazili, tako su u Janjevo pristizali novi stanovnici iz drugih dubrovačkih naselja, ponajviše iz Novog Brda i Kratova, ali i s prostora Bosne i Hercegovine smatrajući da će na Kosovu biti znatnije sigurniji od turskih predatora. Janjevo je uglavnom bilo multietničko mjesto s izraženom hrvatskom dominacijom što je rezultat raznih povijesno-političkih i gospodarskih okolnosti. Crkva svetog Nikole nakon nekoliko navrata izmjeničnih rušenja i građenja ponovno je dobila svoje novo ruho 1866. Iste je godine na inicijativu don Pavla Beriše otvorena pučka i redovna škola u Janjevu, ponovno nakon 200 godina. Izgradnja nove župne crkve svetog Nikole značila je snažnu revitalizaciju vjerskog i društvenog života Janjevaca. Aktivizam svećenika bio je na visokoj razini što se očitovalo u organizaciji i održavanju brojnih vjersko-duhovnih obreda, ali i u okupljanju vjernika i međusobnome druženju (Čolak, Mažuran, 2000).

4.4. Masovna iseljavanja Janjevaca tijekom ratnih zbivanja (1992.-1993.)

U Janjevu je neposredno prije izbijanja rata na prostoru Jugoslavije prema popisu stanovništva iz 1991. (tab.3. iznad u tekstu) živjelo gotovo tri tisuće hrvatskih žitelja te su bili daleko najbrojnija etnička skupina s 86,14 %. Transformacija bivše državne tvorevine Jugoslavije i vojske u dominantno srbijansku s punom dominacijom i pokušaj vojnim putem uspostave teritorijalne kontrole neporecivo je glavni uzrok prisilnih emigracija janjevačkih Hrvata (Šterc, 2020). U istu tu vojnu strukturu JNA, srbijanske su vlasti nastojale regrutirati i muškarce iz hrvatske zajednice s Kosova te su ih planirali slati na razna bojišta, između ostalog i u Hrvatsku u svrhu borbe protiv svojih sunarodnjaka. To je kod Janjevaca izazvalo veliki gnjev i odbojnost, dok im je u isto vrijeme jačao osjećaj nacionalnog ponosa zbog Domovinskog rata koji je bjesnio u Hrvatskoj. Kako bi izbjegli prisilno pridruživanje vojsci bili su prisiljeni bježati iz Janjeva.

Prateći kronološki zapise don Josipa Dučkića (1989.-1998.) prezentiranih u knjizi „Kistanje-Novo Janjevo 1997-2017.“ župnika na službi u Janjevu u vrijeme ratnih okolnosti 1990-ih godina, koji je vodio svojevrsni dnevnik s vremenskim okvirom nekih bitnih događaja, te zahvaljujući njemu olakšan je kontekst shvaćanja političko-društvene situacije tog razdoblja. Prema izvještaju župnika Josipa Dučkića prva iskra sukoba dogodila se 6. veljače 1990. kada je srpski rezervist milicajac Tomislav Isaković pucao po Janjevu za vrijeme trajanja večernje

svete mise. Htio je silom ući u crkvu, ali ga je nepoznati dužnosnik iz JNA spriječio u tome. On je pri tome udario jednu ženu u crkvenom dvorištu te poslije toga se nastavio kretati u centar mjesta gdje je prijetio ljudima te pritom ranivši jednog Albanca u nogu (Dučkić, 2020). Poslije toga učestalo je bilo svakakvih načina provokacija, maltretiranja i ono najgore prijetnji smrću od strane Srba iz okolnih mjesta Donje i Gornje Gušterice i Gušterice. Evidentirano je još primjera diskriminatornog ponašanja policijskih dužnosnika prema Hrvatima, a jedan od njih je također sadržan u zapisima koji govori o iskustvu osobe Roka Tomkića uoči Božića 1991.: „*Bili smo naručiti borove za Božić u Uroševcu. Na povratku kući u Dobrotinu zaustavila nas je lokalna milicija, zatražila osobne iskaznice, ponijela se prema nama kao da nas ne pozna.*“ (Dučkić, 2020).

U sadržaju „Dokumenta br. 13“ iz sačuvanih zapisa koji se odnosi na obraćanje župnika Dučkića svojim vjernicima dana 16. veljače 1992. radi teške situacije izazvane ratom u Hrvatskoj spominje se da je u tjednu od 9 do 15. veljače obiteljske listove uzelo već 15 obitelji, a 123 pojedinca rodne listove, poglavito muškarci i mladići. Prije toga Janjevo je već napustilo 55 obitelji (Dučkić, 2020).

Koliki se veliki odljev Janjevac dogodio svjedoči sljedeći zapis: „*Nakon blagoslova kuća, koji smo završili 11. siječnja 1993., došli smo do poražavajućih podataka: Na dan 12. siječnja 1992. Janjevo je imalo 2895 vjernika, a 12. siječnja 1993. u Janjevu je ostalo samo 1212 vjernika. Dakle, tijekom 1992. iz Janjeva je odselilo 1683 duša.*“ (Dučkić, 2020: 393)

Stalna izloženost pod strahom i nesigurnošću uzrokovanim tadašnjom političko-ratnom situacijom izrodili su izrazito jak i čvrst motiv kod brojnih Hrvata da odluče trajno napustiti Janjevo. Najveći broj njih otišao je u Hrvatsku, gdje se glavnina naselila u glavnome gradu, Zagrebu. Do raspada bivše Jugoslavije 1991. godine, oko 4 tisuće Janjevac je već živjelo u Zagrebu (Šiljković, Glamuzina, 2004). Oni su pristiglim Janjevcima jako puno pomogli u okviru stambenog zbrinjavanja, financijske pomoći i integraciji u novu životnu sredinu.

4.5. Egzodus Janjevaca u Kistanje

Nakon što se masa ljudi iselila iz Janjeva početkom 1990-ih godina, postojala je velika težnja i za preseljenjem ostalih Hrvata iz Janjeva u Republiku Hrvatsku. Želja za emigriranje u Hrvatsku je bila obostrana, postojala je i kod stanovnika Janjeva, ali i od službene političke vlasti u Hrvatskoj, naravno i od Janjevaca koji su živjeli u Zagrebu. Zajedničkom suradnjom i radom predstavništva Janjevaca u Zagrebu okupljenih u *Odbor za povratak i preseljenje Janjevcana u Domovinu* i Vlade Republike Hrvatske postignut je cilj te kao lokacija „Novog Janjeva“ u kojem se planira naseliti Hrvate iz Janjeva odabrano je mjesto – Kistanje. Nadalje u radu će biti detaljnije pojašnjen migracijski put Janjevaca u svoju domovinu.

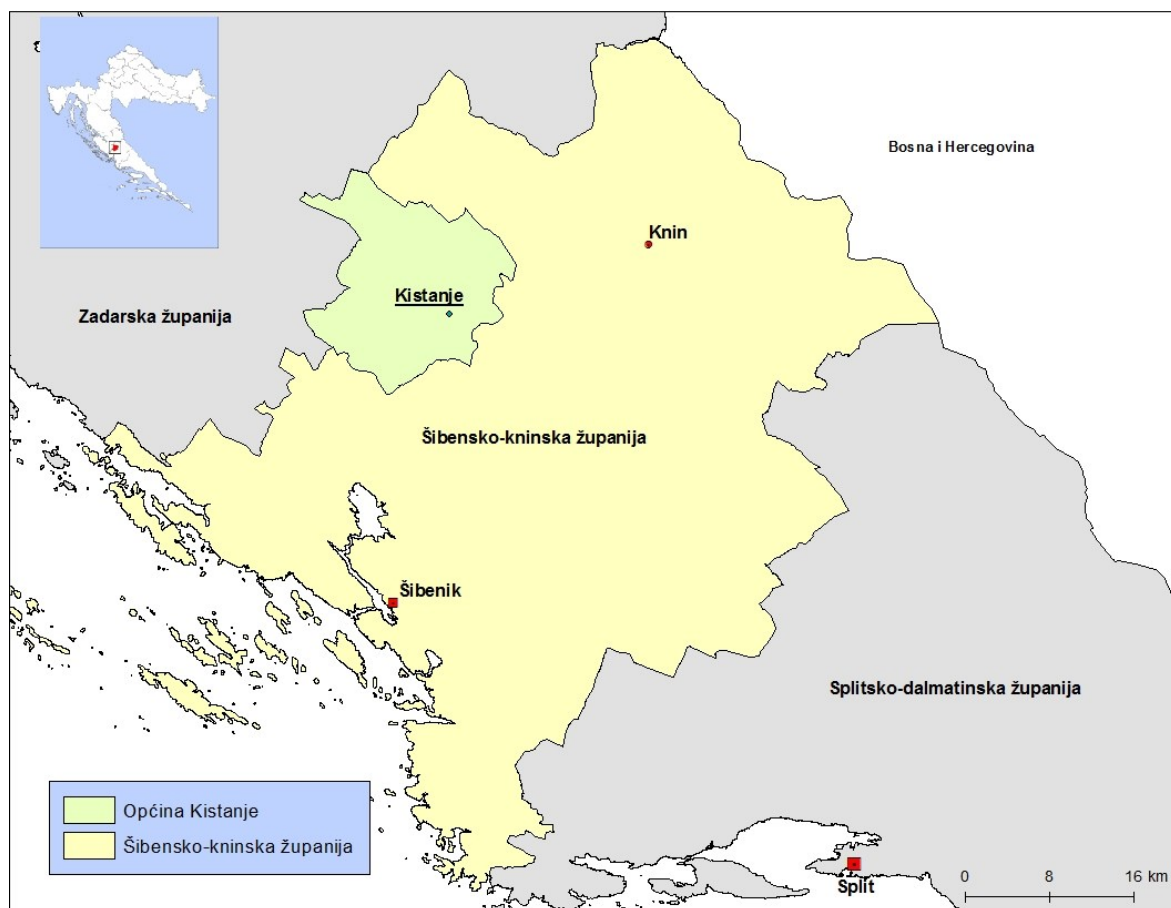
Aktivnim djelovanjem i suradnjom brojnih Janjevaca u Hrvatskoj, skupština krovne janjevačke udruge Hrvatsko društvo Janjevo 1992. utemeljila je *Odbor za povratak i preseljenje Janjevcana u Domovinu* (dalje u tekstu: Odbor). Na početku je Odbor brojao jedanaest članova, ali su se s vremenskim odmakom broj i struktura članova konstantno mijenjali, priključivanjem novih ili odlaskom starih članova. Svrha i glavni cilj odbora je bio kroz komunikaciju i dijalog s državnim organima i institucijama omogućiti svojim Hrvatima u Janjevu trajno preseljenje i pronalazak novih domova u Hrvatskoj. Sebastijan Palić (2020) koji je odigrao veliku ulogu u ovome zahtjevu te je bio na funkciji predsjednika Odbora zorno je opisao kako se organizirao i odvio taj proces. Prema njegovim riječima velika zahvala u realizaciji ovog projekta ide prvom predsjedniku Hrvatske dr. Franji Tuđmanu, tadašnjoj hrvatskoj vladi i njezinim članovima, suradnicima i drugim javnim i političkim dužnosnicima koji su doprinijeli istome. Odbor je komunicirao s Janjevcima, istraživao i uvažao njihove probleme i želje, posebno one izbjegličke, a Vlada Republike Hrvatske je dala veliku novčanu podršku, odnosno tadašnje Ministarstvo razvitka i obnove.

Kada se razmatralo gdje planski smjestiti Hrvate iz Janjeva bilo je više opcija. Kistanje je mjesto koje je pretežito bilo naseljeno srpskim stanovništvom. Prema popisu stanovništva iz 1991. na prostoru koji se danas nalazi unutar općine Kistanje živjelo je 7816 stanovnika, od kojih je oko 98 % bilo srpske nacionalnosti. Nakon vojno-redarstvene akcije „Oluja“ u Domovinske ratu većina je srpskih stanovnika iselila iz Kistanja, a njihove kuće vlast Hrvatske demokratske zajednice je dodijelila Janjevcima dok se situacija sa stambenim zbrinjavanjem u potpunosti ne riješi. Nekoliko godina nakon, početkom 2000-ih bilo je povratnika Srba kojima je vlast je vratila njihove kuće, a Hrvatima je izgradila potpuno novo naselje u Kistanjama (Pilić, 2014). U prvom valu organiziranog dolaska u Kistanje stiglo je pedesetak janjevačkih obitelji. Iste je godine u Kistanju živjelo 640 vjernika iz 130 obitelji. Više od trećine, njih 265, bili su djeca do 15 godina, od kojih je 146 školskog uzrasta. Vlada Republike Hrvatske 1999. odlučila je

izgraditi novo stambeno naselje u Kistanju s 120 obiteljskih kuća (Ancić, 2020). Taj je državni pothvat izazvao još jedan odljev Janjevaca u matičnu zemlju. Nedugo nakon, početkom 2000-ih u Kistanjama je izgrađena nova crkva svetog Nikole, po uzoru na onu u Janjevu.

Kistanje je naselje i ujedno središte općine koja prema popisu iz 2011. ima 1946 stanovnika, a cijela općina broji 3481 stanovnika, od kojih je 2166 Srba, 1282 ih je hrvatske nacionalnosti. Smješteno je u Šibensko-kninskoj županiji, oko trideset kilometara jugozapadno od Knina (sl.4.). Općina Kistanje prostire se na 244,11 km² te je površinom najveća općina u županiji. (Hrvatska enciklopedija, n.d.; Općina Kistanje, n.d.). Život u multietničkom području Kistanja doseljenim Hrvatima je već dobro znano iz iskustva življenja u Janjevu gdje je etnička struktura mjesta bila još složenija s više narodnosnih zajednica, no Hrvati su uvijek gajili tolerantan i kohezivan suživot s drugim etnozajednicama na Kosovu.

Danas je Kistanje jedna od najsiriromašnijih općina u Hrvatskoj. Velik broj ljudi živi od socijalne pomoći i niskih mirovina. Prije Domovinskog rata Kistanje su također imale državnu financijsku potporu jer su prepoznati kao nerazvijen kraj. Onda su otvorene tvornica namještaja Jadran i tvornica vijaka TVIK koja još uvijek nosi epitet „najveće tvornice vijaka u Europskoj Uniji“. Radni pogoni tih tvornica približno su zapošljavali 1000 ljudi. Tijekom rata taj područje Kistanja bilo je okupirano u okviru paravojne države Republike Srpske Krajine te je tijekom rata teško stradalo (Šošćarić, 2016). Nakon potpunog oslobađanja i integracijom u hrvatski prostorni suverenitet, u postratnom razdoblju dolazi do opće stabilizacije stanja na ovome prostoru, no još uvijek je problem nezaposlenosti izrazito izražen. Kao konsekvencija ekonomskih limitiranosti mnogi su Janjevci iz Kistanja bili primorani iseliti i drugdje graditi novi život. Velik dio njih koji još uvijek živi u Kistanju bave se trgovinom i ugostiteljstvom te odlaze na sezonski rad na hrvatskoj obali.

Sl.4. Prikaz prostornog smještaja i veličine općine Kistanje

Izvor: Izradio autor prema podacima iz DIVA GIS-a

5. Letnički kraj

Zbog znatne prostorne udaljenosti i razlike u administrativnoj pripadnosti Janjevo je u prethodnom dijelu zasebno opisano, dok će se drugi dio hrvatskog manjinskog entiteta na Kosovu opisati nadalje u radu. Taj drugi dio hrvatske manjine čine sela Letnica, Šašare, Vrnjavokolo, Vrnež te manji zaseoci Podrid, Zagrađe i Perutinović. Letnica je najpoznatije i najznačajnije naselje u ovoj skupini, a Šašare su ipak populacijski najveće. Zbog znatne prostorne udaljenosti i razlike u administrativnoj pripadnosti Janjevo je u prethodnom dijelu zasebno opisano, dok će se drugi dio hrvatskog manjinskog entiteta na Kosovu opisati nadalje u radu. Taj drugi dio hrvatske manjine čine sela Letnica, Šašare, Vrnjavokolo, Vrnež te manji zaseoci Podrid, Zagrađe i Perutinović. Letnica je najpoznatije i najznačajnije naselje u ovoj skupini, a Šašare su populacijski bile najveće. Razlog tomu je što je Letnica geografsko središte tog dijela hrvatske enklave pa je zbog toga znatno više dobivala na kulturnom, administrativnom i društvenom statusu nego selo Šašare (Duijzings, 1995).

5.1. Geografski smještaj i prostorne karakteristike letničkog kraja

Letnica te ostala pripadajuća sela i zaseoci smješteni su na krajnjem jugoistočnom dijelu Kosova, uz samu granicu Republike Kosovo sa Republikom Sjevernom Makedonijom. Letnica je smještena na 755 metara nadmorske visine u brdima Crne Gore, uz rijeku Letnicu koja utječe u Binačku Moravu (Šuvak, Štivin, 2020). Smještaj na tako visokoj nadmorskoj visini zapravo govori o prostornoj zatvorenosti toga kraja (sl.5.). Kako bi se izbjegla konfuzija Crna Gora je u ovom kontekstu naziv za skupinu planina (a ne za istoimenu republiku), koje se prostire na jugu Kosova i sjeveru Makedonije na čijim padinama leže gradovi: Gnjilane (na sjeveru), Kačanik (na zapadu), Kumanovo (na istoku) i Skopje (na jugu) po kojem se često naziva i Skopska Crna Gora. Najviši vrh je Ramno s 1651 m, a dijeli se na dva dijela: zapadni – viši i istočni-niži (Karadak).

Sl.5. Pogled na Letnicu iz ptičje perspektive

Izvor: Privatni arhiv autora

Letnica administrativno pripada općini Vitina, od čijeg je središta udaljena samo 11 km, a od Janjeva je udaljena 60 kilometara. Skoplje joj se nalazi samo na 30-ak kilometara zračne udaljenosti gotovo isto kao i najbliži veći grad u državi, Gnjilane, samo sjevernije. Letnica je mjesto posebnog značenja. Poznato je vjersko središte u kojoj se nalazi svetište Majke Božje Letničke s višestoljetnom tradicijom hodočašćenja. Ta se tradicija još uvijek neguje, pa

preostali Hrvati iz tog kraja, ali i iz druge hrvatske enklave na Kosovu, Janjeva, dolaze u Letnicu na proslavu blagdana Velike Gospe. Osim njih posjećuje je velik broj kosovskih Hrvata s prebivalištem u Hrvatskoj i drugim državama, ali i vjernici druge nacionalne pripadnosti (srpski pravoslavci i albanski katolici).

Okolinu letničkog kraja nastanjuju dominantno Albanci muslimanske vjeroispovijesti, dok je manji broj Albanaca katolika i pravoslavnih Srba. Ovaj kraj je svojevrsni religijsko-etnički mozaik u kojem je hrvatska zajednica uspješno opstala zahvaljujući svojoj zatvorenosti i homogenosti, ne sklapajući brakove s drugim etničkim grupama, ali i čvrstoj povezanosti članova unutar te zajednice. Hrvati su održavali odnose i sa pripadnicima druge nacionalnosti jer je to bilo neophodno za njihov društveno-gospodarski razvoj (Šuvak, Štivin, 2020). Letnica je dugo vremena bilo jedino mjesto u tome području koje je imalo katoličku crkvu koju je pohađao velik broj vjernika. U neposrednoj blizini crkve nalazila se i tržnica, kao i mjesni ured gdje su se držale matične knjige i “skladištili” ostali zapisi (Duijzings, 1995). Letnica se zahvaljujući spomenutim funkcijama i povoljnom geografskom položaju prometnula u upravno središte hrvatske enklave na jugoistoku Kosova.

Zbog izrazite reljefne raščlanjenosti i prostorne limitiranosti, Letničani su gradili svoje kuće na planinskim obroncima i padinama te su naselja zbog toga zbijenog tipa (sl.6.). Okolna sela oko Letnice rezultat su fizičkog spajanja više zaseoka što daje raštrkani izgled, *u kojemu jedan od zaseoka preuzima funkciju centra* (Benc, 1976). Pojedini dijelovi sela bili su označeni po prezimenima mještana koji su tamo živjeli (Grgić, Božić, Rajić i dr.), ali i po geografskom položaju unutar sela: Donja Mala, Gornja Mala (Šuvak, Štivin, 2020).

Sl.6. Prostorne i fizionomske karakteristike naselja Letnica

Izvor: Izradio Marjan Demaj, 2021.

5.2. Demografska i socioekonomska obilježja

Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS) u okviru svog programa Misija za Kosovo iz 2007. godine bavila se slučajem i stanjem etničkih zajednica na Kosovu i njihovim suvremenim problemima i drugim socioekonomskim pokazateljima. Prema posljednjem popisu stanovništva sukladno podacima OESS-a na području općine Vitina u kojoj je uvrštena i Letnica, Vrnez, Vrnjavokolo te preostali zaseoci u kojima je kontinuirano živjela hrvatska zajednica 2011. ostalo je samo 40 Hrvata koji čine 0,05 % od ukupnog broja stanovništva cijele općine. Preostali su broj uglavnom stanovnici starije životne dobi, koji su usprkos svim snažnim nedaćama ostali u svome rodnome kraju. Usporedbe radi, na popisu stanovništva 1991. u općini Vitina je bilo 4331 registriranih Hrvata što ukazuje da je u samo trideset godina broj Hrvata pao na 0,92 % od njihova registriranog broja na popisu 1991. godine. Većina kosovskih Hrvata iz općine Vitina emigrirala je 1990-ih zbog ratnih okolnosti te 1999. zbog konflikta iz sigurnosnih, ali i ekonomskih razloga. Dok se od 1999. samo četvero kosovskih Hrvata vratilo u Letnicu, no

nadležne institucionalno-administrativne osobe zauzeli su pasivan stav po tome pitanju (OESS, Misija na Kosovu 2007., 2011).

Kako su Hrvati u velikom broju odlazili, njihovi domovi bili su supstituirani etničkim Albancima iz susjedne Sjeverne Makedonije. Njihov je dolazak uzrokovao velike tenzije u okviru imovinsko-pravnih odnosa s domicilnim Hrvatima po pitanju vlasništva stambene i poljoprivredne imovine, a nadležne vlasti nisu pravovremeno i adekvatno reagirale na taj problem. To je hrvatsku zajednicu nakon svega pretrpljenoga dovelo u još teži životni položaj. Pripadnici zajednice kosovskih Hrvata procjenjuju da kosovski Albanci ili Albanci iz Sjeverne Makedonije trenutno zauzimaju oko 210 od oko 800 kuća kosovskih Hrvata na prostoru Letnice. Napuštene kuće te imovina u vlasništvu Hrvata često su na meti kradljivaca i pljačkaša. Isto tako česte su uzurpacije obradive poljoprivredne zemlje radi ispaše stoke dominantno od strane Albanaca. Bilo je nekoliko intervencija od strane policijskih dužnosnika, ali je najveći problem što Hrvati nemaju legitimne imovinske ugovore te je shodno tome teško dokazati kršenje prava u slučaju nezakonite upotrebe. U 2010. godini kosovski je Albanac fizički napao Hrvata u selu Šasare te ga je nakon toga policija uhitila. Od nekoliko desetina Hrvata, glavnina su udovice ili udovci i nisu u mogućnosti stvarati prihode, žive duboko ispod životnog standarda. Samo par ljudi ostvaruje prihode putem obiteljskog restorana u vlasništvu, a ostali se bave poljoprivredom, ponajviše uzgojem stoke za samodostatne potrebe. Nezanemariv broj kuća nalazi se u vrlo derutnom stanju s zastarjelom infrastrukturom, bez osnovnih funkcija, s izostankom kuhinjskih prostorija te prostora sa sanitarnim čvorom. Onima koji imaju uvjete i primaju mirovinu uglavnom je isplaćuje Republika Kosovo ili Republika Srbija. Financijska i materijalna pomoć potrebitima organizirana je kroz sustav pomoći Crvenog križa Republike Srbije u susjednom selu Vrbovec (općina Klokot) i od katoličke crkve. Naravno uz sve ovo, pomoć je organizirana i prikupljena privatnim inicijativama Letničana i drugih kosovskih Hrvata koji su napustili svoje rodno tlo i nastanili se u Hrvatskoj ili negdje drugdje (OESS, Misija na Kosovu 2007., 2011).

Ukupni broj hrvatskih žitelja u Letnici bio je podložan raznim fluktuacijama. U tab.4. kronološki su prikazani popisi stanovništva od 1953.-1981. na razini Letnice i Vitine. Možemo iščitati da je 1953. Letnica imala demografski vrhunac. Iste je godine Letnica brojala 2755 stanovnika, od kojih su 1806 Hrvata koji su tada činili 65,6 % ukupnog stanovništva Letnice. Na narednim popisima došlo je do velikog pada populacije Letnice, između ostalog i hrvatskog stanovništva. U među popisnom razdoblju između 1953.-1961. Letnica je izgubila gotovo 80 % stanovnika, a broj Hrvata pao je s 1872 na samo 297 ljudi. U sljedećim popisima 1971. te 1981. u Letnici je evidentiran rast broja stanovnika te je ilustracije radi 1981. brojala 760

stanovnika među kojima je bilo 91,6 % Hrvata. Usporedbe radi Vitina je od 1953.-1981. imala kontinuiranu tendenciju rasta broja stanovnika. Broj se Hrvata na prostoru općine Vitina također neprekidno povećao te je on 1953. iznosio 1872, a na popisu 1981. zabilježeno je 3722 Hrvata. Iako se broj Hrvata u promatranom popisnom razdoblju u Letnici enormno smanjio, on je usporedno rastao u općini Vitina prema čemu se može zasnovati pretpostavka da je dosta Hrvata iselilo iz Letnice u općinu Vitina, neisključivi činjenicu da ih je znatan dio emigrirao u druge dijelove Kosova i izvan. Svakako treba integrirati u analizu visoki prirodni natalitet kod hrvatskog stanovništva.

Tab.4. Popis stanovništva prema etničkom sastavu u Vitini i Letnici u periodu od 1953.-1981.

	1953.		1961.		1971.		1981.	
	Vitina*	Letnica	Vitina	Letnica	Vitina	Letnica	Vitina	Letnica
Ukupno	30 722	2 755	33 642	352	39 780	457	47 839	760
Crnogorci	366	1	311	-	192	4	179	1
Hrvati	1 872	1 806	2 077	297	2 613	399	3 722	696
Makedonci	5	-	10	-	19	-	28	1
Muslimani	-	-	48	-	69	1	78	-
Slovenci	4	4	13	9	11	8	10	6
Srbi	10 434	14	10 442	10	9 649	25	8 369	28
Albanci	17 012	922	20 496	9	26 927	14	35 105	13
Ostali	1 029	9	245	-	146	1	266	15

* Do 1953. godine savezne republike Jugoslavije bile su podijeljene na administrativno-teritorijalne jedinice - srezove, a ne na općine. Vitina je bila Srez Donjomoravski.

Izvor: Popis stanovništva SFR 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., i 1991

Promatrajući popise stanovništva prema dobno-spolnom kriteriju u tab.5. korisno je istaknuti da je u općini Vitina na oba popisa bilo više muškaraca, dok je u Letnici bio veći broj žena. Nadalje, dobna skupina 0-4 na razini Letnice ima najveći broj pripadnika na oba popisa registriranih stanovnika. Kad proširimo dobni okvir interesa te promatramo koliko je stanovnika do 19 napunjenih godina u Letnici, dobijemo sljedeće rezultate: na popisu 1961. 46,8 % stanovnika imalo je 19 ili manje godina, odnosno 1971. još reprezentativnije, 51,6 % od ukupne populacije je pripadalo toj dobnoj kategoriji. Prikazani podaci samo dodatno ojačavaju činjenicu o visokom prirodnom natalitetu kod hrvatske nacionalne manjine na Kosovu.

Tab.5. Popis stanovništva 1961. i 1971. u Vitini i Letnici prema spolu i starosti

	1961.		1971.	
	Vitina	Letnica	Vitina	Letnica
Ukupno	33 642	325	39 780	457
Muško	17 256	151	20 296	204
Žensko	16 386	174	19 484	253
0-4	5 724	50	7 051	95
5-9	4 489	29	5 812	70
10-14	3 919	43	4 680	46
15-19	3 408	30	3 892	25
20-24	2 954	33	3 215	30
25-29	2 662	20	2 646	24
30-34	2 206	21	2 252	27
35-39	1 414	19	2 194	18
40-44	1 057	10	1 862	15
45-49	1 074	18	1 089	15
50-54	1 297	11	884	13
55-59	1 012	16	907	13
60-64	977	10	1 082	12
65+	1 417	15	1 809	36
Nepoznato	22	-	-	-

Izvor: Popis stanovništva SFR Jugoslavije 1961. i 1971.

5.3. Društveno-religijske značajke

Hrvati u Letnici i okolnim mjestima tradicionalno su njegovali i prenosili svoje običaje na mlađe generacije. Društven je život sastavni dio svakodnevnice. Prema materijalnom statusu razlikovale su se bogatije obitelji od onih slabije imućnijih. Bilo je nekoliko istaknutijih i karizmatičnih pojedinaca, koji su uz svećenika uživali veliko poštovanje (Šuvak, Štivin, 2020). Kao i kod Janjevac bio je tradicionalni obiteljski ustroj s velikim brojem djece. Muškarac je imao ulogu “glave” obitelji, a žena je bila posvećena odgajanju djece i bavila se kućanskim i poljoprivrednim poslovima. Velika važnost pridavala se sakramentu braka. Svadbeni običaji bili su specifični i slijedili su određene norme. Najčešće su roditelji dogovarali vjenčanja mladenaca. Mladoženjini bi roditelji otišli kod djevojke koja mu se sviđa i s kojom želi stupiti u brak te pitali za pristanak udaje. Uz roditelje na dogovor često su u pratnji išli kum te članovi rodbine. Običaj je bio nositi darove obitelji buduće nevjeste, to su uglavnom bili hrana, piće ili određeni odjevni predmeti. Taj se postupak zove *verenje*, a nakon toga dolazi do *zaruka* u mladinoj kući. Za zaruke bi došla mladoženjina najbliža rodbina noseći razne darove. Pravilo je bilo da je mladoženjina obitelj mladoj davala novčani dar, a mlada je u suprotnom smjeru goste darivala košuljama, maramama, hlačama i drugim predmetima. Uz sve to gosti su bili

prikladno počašćeni od strane domaćina (Šuvak, Štivin, 2020). Svatovski običaji Letničana mogu se usporediti s bunjevačkim Hrvatima o kojima su pisali Čurković pod naslovom “Tradicijska obilježja zaručnog darivanja kao simbol identiteta bunjevačkih Hrvata”. Kod bunjevačke skupine u okolici Sombora darovi su se osim na prošnji (kod Letničana se naziva verenje) i zarukama nosili u periodu između prošnje i svadbe. Jedan od načina darivanja je pohođenje zaručnice i njezine obitelji i nošenje dara u obliku jela i pića. Drugi bi pak bio nositi vjenčanu odjeću i obuću kao dar, a nekad bi ta dva oblika bila objedinjena.

U općini Vitina nalazi se nekoliko katoličkih župa i crkava. Najpoznatija je crkva Majke Božje u Letnici, izgrađena početkom 20. stoljeća na ostacima stare crkve koja je bila oštećena u klizištu tla. U Vrnavokolu nalazi se crkva posvećena sv. Franji Asiškom. Ona je izgrađena sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća po kojoj je župa u istom mjestu i dobila ime. Letnička se župa u povijesnim spisima nazivala još i *Crnom Gorom* prema istoimenoj planini (Skopska Crna Gora). Jedna je od rijetkih katoličkih župa u jugoistočnome dijelu Kosova. U letničkoj se crkvi nalazi plemeniti i autentični kip Gospe Letničke za koji se smatra da potječe iz 13. stoljeća. Taj kip se prema vjerovanjima nalazio u staroj letničkoj crkvi za vrijeme turskih ratova. Ista govore da je kip nekoliko puta odnesen iz crkve ali se na nepoznat način vratio na staro mjesto. Kip je drvene građe koji prikazuje lik Majke Božje kako u naručju drži malog Isusa u lijevoj ruci, a u desnoj jabuke. Figura Majke Božje i Isusa prikazani su crnom bojom. Zbog velike vrijednosti i simbolike crkvu i kip Majke Božje pohode brojni katolici, ali pravoslavci i posjetitelji islamske vjeroispovijesti. Najpoznatija svečanost je Uznesenje Blažene Djevice Marije ili blagdan Velike Gospe koji se obilježava 15. kolovoza svake godine. Letnicu na taj dan posjećuje mnoštvo vjernika sa svih strana. Osim Hrvata, u velikom je broju posjećuju Albanci katolici, ali i muslimani. Redovito je dolazilo mnoštvo Hrvata iz Janjeva, a oni su uglavnom dolazili na devetodnevnu molitvu prije Velike Gospe. Katolička vjera je oduvijek bila sastavni i najbitniji dio svakodnevnog života hrvatske zajednice. Redovito su se pohađale svete mise, štovale najbitnije katoličke svetkovine, molitva je bila neizostavna. Nakon svete mise ljudi bi ostajali i po nekoliko sati te zajedno se družili i komunicirali. Svećenik je imao posebno značenje za Hrvate na Kosovu; bio je snažni autoritet i “svjetionik” u usmjeravanju vjernika prema življenju praktičnog katoličkog života. Zahvaljujući velikoj ulozi institucionalne i duhovne strane katoličke crkve Hrvati su u ovome kraju uspjeli sačuvati i posvjedočiti svoj nacionalni identitet (Šuvak, Štivin, 2020).

5.4. Velike emigracije i naseljavanje u Hrvatskoj

Hrvati s područja općine Vitine iseljavali su konstantno kroz dvadeseto stoljeće. Međutim, neusporedivo najveća iseljavanja zbila su se 1990-ih godina. Nakon službenog provođenja velikosrpske administrativno-vojne politike srpsko-jugoslavenskih vlasti i posljedično tome povećavanja tenzija između srpskog i nesrpskog stanovništva na Kosovu proporcionalno je rasla briga i strah za život kod kosovskih Hrvata. Nakon prijetnji Vojislava Šešelja i njegova posjeta Vitini, među stanovništvom Letnice ubrzano su se krenuli širiti strah i paniku. Generirao se i širio srpski ekstremizam što je kulminiralo spaljivanjem nekoliko kuća i staja u Letnici, iako su počinitelji ostali neidentificirani. Rapidno su se počele širiti prijetnje da srpski ekstremisti planiraju napraviti masovan pokolj nad hrvatskim stanovništvom u Letnici. Nakon dugo vremena stabilnog i međuetničkog tolerantnog života u Letnici pozitivno okruženje i životna sigurnost narušili su se u vrlo kratkom vremenu. Mnogi su ljudi počeli razmišljati da napuste Kosovu i odsele u Hrvatsku. Jedna od alternativa odlaska u Hrvatsku bila je bijeg kroz susjednu Sjevernu Makedoniju. Neki izvori govore da je dva dana nakon Šešeljeva govora u Vitini viđen veliki kamion parkiran na seoskome trgu ispunjam imovinom i namještajem ljudi koji su bili spremni za odlazak. Svakim novim danom rasla je netrpeljivost, povećavao se broj incidenata nad hrvatskim stanovništvom. Ujedinjeni narodi nametnule su određene sankcije Srbiji, kao djelomična konsekvenca toga došlo je do nestašice određenih proizvoda. Opstruirala se aktivnost pojedinih funkcija, kao primjerice isporuka struje. Nestajale su i smanjivale se količine benzina, sapuna, brašna, ulja te ostalih živežnih namirnica. Tržište lijekova postajalo je sve manje, a ambulanta u Letnici je već 1991. prestala s radom. Kao posljedica toga ljudi su zbog zdravstvenih problema te liječničkih pregleda bili primorani ići u Vitinu. Gospodarski su uvjeti postajali sve teži. Mogućnosti prihodovanja bile su limitirane na samu Letnicu. Umirovljenicima su financijski također bili jako pogođeni. Mirovine su im znatno kasnile, a neke nisu nikad ni pristigle, a kad bi stigle, njihova bi vrijednost propala zbog inflacije. Među stanovništvom su kružile informacije da je na Božić 1991. više od polovice Hrvata napustilo Janjevo. Svi su ovi faktori uzajamno djelovali na donošenje odluke brojnih Hrvata o napuštanju svoga rodnog kraja. Zapaženi odlazak bio je tijekom srpnja i kolovoza 1992. godine. Na kraju, većina ljudi je iskoristila mogućnosti što im je ponudila hrvatska katolička fondacija "Fond sv. Izidora" da budu evakuirani u Hrvatsku bez putnih dokumenata. Ljudi su odlazili svim dostupnim prijevoznim načinima i sredstvima. Od 1992. godine katolički su svećenici u Letnici podijelili na tisuće rodni listova jer je dokaz o hrvatskom identitetu bio propusnica za ulazak u Hrvatsku. Između 1992. te 1993. bila je organizirana desetina konvoja koji su prevezli više od 2200 ljudi (Duijzings, 1995).

Izbjegli Hrvati iz Letnice i općine Vitina uglavnom su krenuli prema matici Hrvatskoj. Prvi Hrvati iz župa Letnica i Vrnakovoko doselili su u tada još razrušeni Voćin, smješten u sjevernome dijelu zapadne Slavonije. Prva grupa od 70-ak ljudi pristigla je početkom ožujka 1992., a do kraja iste doselilo se otprilike oko 1100 osoba. Sredinom 1993. godine još 1500 Hrvata s Kosova smjestilo se u nekoliko sela u sklopu općine Đulovac. Krajem 1990-ih, točnije 1999., još je 300 osoba pristiglo u Hrvatsku te je situirano u izbjegličko naselje Dumače blizu Petrinje. Prvih desetak godina doseljeni su Hrvati prolazili kroz proces asimilacije te integracije u novi životni prostor. Živjeli su od humanitarne pomoći od Crvenog križa te raznih drugih organizacija. Nakon što su prošli određeni stupanj asimilacije, određen broj muškaraca je pronašao nove poslove u građevinskom i poljoprivrednom sektoru. Tek je 2001. Vlada Republike Hrvatske osigurala besplatni materijal za gradnju novih kuća. Nakon što su s velikim naporom podigli nove domove situacija se za njih drastično poboljšala. Zahvaljujući tome mogli su početi u normalnim uvjetima graditi novi život te planirati obitelj. Općina Voćin je zahvaljujući tome doživjela demografski procvat – te se svrstava u jednu od deset najmlađih jedinica lokalne samouprave u Hrvatskoj. Nažalost zbog velike stope nezaposlenosti u općini Voćin, ali i na razini cijele Virovitičko-podravske županije, mnoge su obitelji u potrazi za boljim životnim uvjetima bile prisiljene preseliti u druge dijelove Hrvatske, ali i u inozemstvo (Jelenčić, 2017).

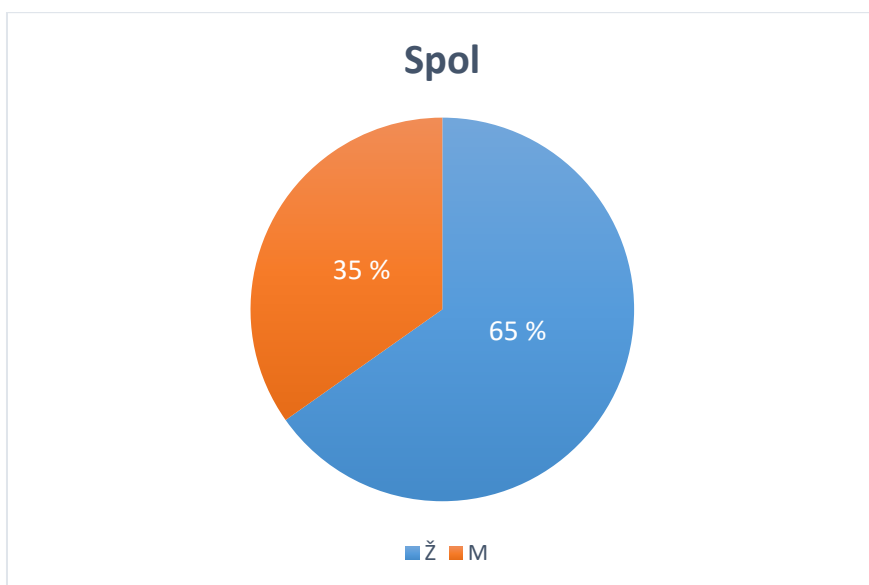
6. Rezultati anketnog istraživanja

6.1. Anketni upitnik i selekcija uzorka

Rezultati istraživanja u radu prikupljeni su putem metoda anketnog upitnika i polustrukturiranog intervjua. Anketni upitnik ukupno su riješila 23 ispitanika, mahom svi stanovnici Janjeva. Uzimajući u obzir posljednji popis stanovnika Republike Kosovo iz 2011. koji je brojao 219 Hrvata u općini Lipljan, u čijem se sastavu nalazi i Janjevo, dobijemo izračun da je uzorkom obuhvaćeno 10,5 % od ukupnog hrvatskog stanovništva što je zaista reprezentativni pokazatelj. Iako je danas znatno manji broj Hrvata u Janjevu te se može pretpostaviti da je uzorak puno veći od 10,5 %.

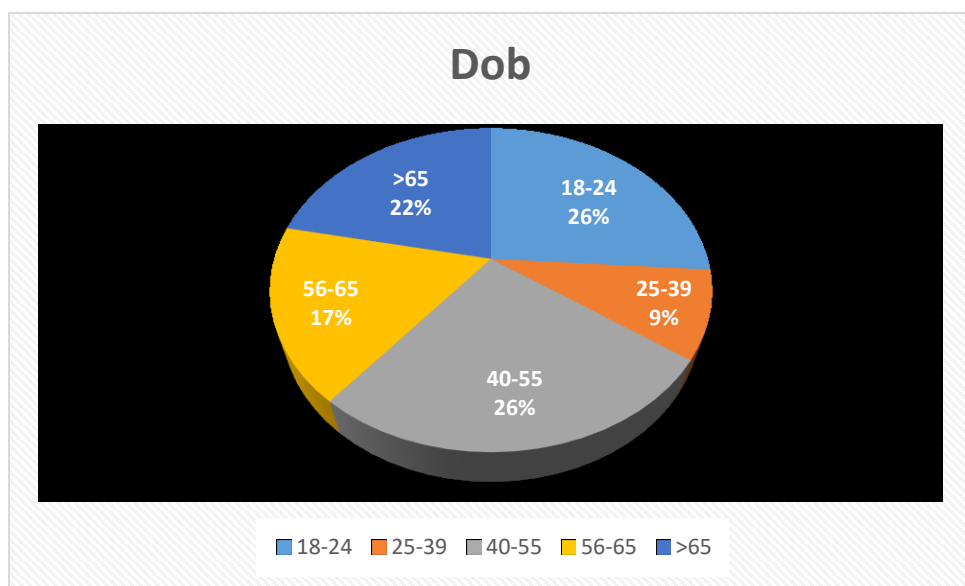
6.1.1. Analiza odgovora i stavova ispitanika

Prva pitanja anketnog upitnika odnosila su se na društveno-ekonomska obilježja ispitanika. Ispitanici su prema dobnom kriteriju podijeljeni u pet skupina. U prvoj skupini od 18-24 godina pripada 26 % ispitanika. Druga kategorija definirana je između 25-39 godina, a obuhvaća najmanji broj ispitanika, samo 9 %. Raspon treće skupine je između 40-55 godina s čak 26 ispitanika. Četvrta skupina je od 56-65 godina sa 17 % od ukupnog broja ispitanih, dok posljednju dobnu grupu čine ispitanici s 65 i više navršениh godina života kojih je 22 % od cjelokupnog broja ispitanih. Što se tiče spolne strukture ispitanika, 65 % njih je ženskog spola, odnosno 35 % čine muškarci.

Sl.7. Spolna struktura ispitanika u anketnom istraživanju

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Sl.8. Dobna struktura ispitanika u anketnom istraživanju

Izvor: Anketno istraživanje, 2020.

Na pitanje s rednim brojem četiri “*Koji je vaš poslovni status?*” bilo je raznovrsnih odgovora. Među ispitanima, 30,4 % njih je odgovorilo da je zaposleno. Nadalje, 21,8 % njih imaju nezaposleni poslovni status te četvero ispitanika su umirovljenici. Relevantno je napomenuti da su dvije ispitanice (8,7%) odgovorile da imaju status kućanice što je karakteristično za janjevačko društvo koje je tradicionalno patrijarhalno gdje je žena podređena mužu, a obitelj se smatra nužnošću (Šiljković, Glamuzina, 2004). Žena ne radi izvan kuće, niže je razine obrazovanja nego muškarac i nije mu ravnopravna u donošenju odluka, nego je okrenuta svojoj biološkoj funkciji – rađanju djece i njihovu odgoju (Nejašmić, 2005). Sljedeće dvije skupine ispitanika referiraju se neposredno na obrazovni status nakon kojeg će se započeti svoju poslovnu karijeru: studenti (4,3 %) i srednjoškolski učenici (8,7%).

Tab.6. Struktura ispitanika prema kriteriju njihovog poslovnog statusa

Poslovni status	Broj ispitanika	Udio (%)
Zaposlen	7	30,4
Nezaposlen	5	21,8
Umirovljenik	4	17,4
Socijalno uzdržavan	2	8,7
Kućanica	2	8,7
Student	1	4,3
Srednjoškolski učenik	2	8,7
Ukupno	23	100,0

Izvor: Anketno istraživanje, 2020.

Peto pitanje uključuje Likertovu skalu ili ljestvicu, vrstu najčešće primjenjivane ljestvice za mjerenje stavova (Hrvatska enciklopedija, 2020). Likertovom se skalom u radu nastojalo mjeriti stavove ispitanika, odnosno njihov stupanj slaganja, to jest neslaganja s kvalitetom života u Janjevu prema ponuđenim kategorijama koje su socijalno, gospodarski, društveno i geografski determinirane. Ponuđeno je bilo ukupno 12 kategorija s rasponom potencijalnih odgovora od ocjena 1-5. Prvi segment u ovom pitanju bio je *život (općenito)*. Život u Janjevu najviše je ispitanika (60,9 %) izrazila ocjenom s vrijednošću 3 što izražava njihovu osrednju razinu zadovoljstva s načinom i kvalitetom života generalno u Janjevu, obuhvaćajući sve njegove aspekte. Četvrtina ispitanika (26,1 %) izrazito je nezadovoljna sa životom u Janjevu te će naknadno biti obrazloženi njihovi razlozi nezadovoljstva. Samo 8,7 % ispitanika izrazito je zadovoljna sa životom u Janjevu. Nadalje, sljedeća ponuđena kategorija bila je *poslovne mogućnosti* u Janjevu. Ovaj indikator reprezentativno prikazuje mišljenje ispitanika o trenutnoj situaciji po pitanju poslovnog sektora u Janjevu. Više od polovice ispitanika (56,6 %) izrazito je nezadovoljno, dok se 39,1 % izjasnilo nezadovoljno o poslovnim mogućnostima i perspektivama zapošljavanja u Janjevu. Poslovna sigurnost nemjerljivo je važan čimbenik kod osiguravanja ostanka stanovništva na nekome području jer direktno uvjetuje sve ostale aspekte i razine kvalitete života svakog pojedinca. Samo je jedan ispitanik izrazito zadovoljan s poslovnim mogućnostima u Janjevu vjerojatno u kontekstu svoga pozitivnoga iskustva i situacije sa zapošljavanjem. Što se tiče pitanja plaće bili su zastupljeni svi potencijalni odgovori. Najveći dio ispitanika (43,5 %) izjasnilo se da su nezadovoljni sa svojom plaćom koju primaju, ali sa platnim standardom općenito u Janjevu. Gotovo trećina njih (39,1 %) nije niti zadovoljna, niti nezadovoljna s plaćom, dok je jednaki relativni udio ispitanika koji su izrazito nezadovoljni, odnosno zadovoljni s ovim segmentom (8,7 %). Problem neadekvatnih

plaća nije problem samo kod hrvatske zajednice nego se može gledati u kontekst na razini cijele države Kosovo koja je ekonomski jedna od najslabije razvijenih europskih država. Nakon niza potpitanja vezano za poslovno-ekonomske modalitete sljedeća je kategorija bila *društveni i kulturni sadržaji* kao svojevrsni pokazatelji razine aktivnosti i organiziranosti društveno-zabavnog života za stanovništvo Janjeva. Prvenstveno je to i jedan od ključnih preduvjeta izuzev poslovne sigurnosti za zadržavanje ionako malog kontingenta mladog hrvatskog stanovništva u Janjevu. Društveno-kulturnu marginaliziranost najbolje ilustriraju stavovi ispitanika od kojih je dvije trećine odgovorilo da su izrazito nezadovoljni s kapacitetom društveno-kulturnih sadržaja u Janjevu, a taj su hendikep potencirali primarno ispitanici mlađe životne dobi. Stupanj slaganja koji označava nezadovoljan zaokružilo je 30,4 ispitanika, a indikativno je napomenuti da niti jedan ispitanik nije odgovorio da je zadovoljan ili izrazito zadovoljan s društvenim i kulturnim sadržajima u Janjevu. Što se tiče društveno-kulturnih aktivnosti, one se odvijaju isključivo pod okriljem i organizacijom katoličke župe svetog Nikole i njezinog župnika povodom velikih katoličkih blagdana i neformalnih druženja društveno-duhovne naravi te se time nastojalo okupljati i integrirati hrvatsku zajednicu kao što je to crkva radila i stoljećima prije. Janjevo je primjer malog, ali višenacionalnog naselja u kojem žive različite narodne skupine. Za sukcesivan i vitalan svakodnevni život neophodni su kohezivnost i dobra međuetnička tolerancija. Kod pitanja *Suživot sa stanovnicima druge etničke/narodne pripadnosti* ispitanici su izrazili pozitivna iskustva i stavove, 65,2 % zadovoljni su sa odnosima s drugim nacionalnim skupinama, a 21,8 % ih je izrazito zadovoljno.

Tab.7. Stavovi ispitanika prema ponuđenim kategorijama

Ponuđene kategorije koji se odnose na kvalitetu života u Janjevu	Izražavanje stavova					
	izrazito nezadovoljni (%)	uglavnom nezadovoljni (%)	ni je loša, ni je dobra (%)	zadovoljni (%)	izrazito zadovoljni (%)	Ukupno (%)
Život (općenito)	26,1	0,0	60,9	4,3	8,7	100,0
Poslovne mogućnosti	56,6	39,1	0,0	0,0	4,3	100,0
Plaća	8,7	43,5	34,8	8,7	4,3	100,0
Društveni i kulturni sadržaji	65,2	30,4	4,3	0,0	0,0	100,0
Lokalna politička vlast	43,5	21,7	13,1	21,7	0,0	100,0
Suživot sa stanovnicima druge etničke/narodne pripadnosti	0,0	0,0	13,0	65,2	21,8	100,0
Pomoć i briga (financijska i politička) od Republike Kosovo	26,1	8,7	26,1	39,1	0,0	100,0
Pomoć i briga (financijska i politička) od Republike Hrvatske	52,2	30,4	17,4	0,0	0,0	100,0
Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	17,4	13,1	0,0	39,1	30,4	100,0
Mogućnost obrazovanja	0,0	21,7	65,2	13,1	0,0	100,0
Uloga i pomoć Crkve	0,0	0,0	17,3	8,7	74,0	100,0
Komunalna i cestovna infrastruktura	26,1	8,7	39,1	26,1	0,0	100,0

Izvor: Anketno istraživanje, 2020.

Nakon toga od ispitanika se tražilo da izraze svoj stupanj slaganja oko tvrdnji pomoć i *briga (financijska i politička) od Republike Kosovo te pomoć i briga (financijska i politička) od Republike Hrvatske*. Kod prve može se vidjeti primjer pluralizma i različitosti stavova (tab.7.). Četvrtina ispitanika je izrazito nezadovoljna sa odnosima i brigom Republike Kosovo prema hrvatskoj zajednici, a to se očituje u radu i legitimitetu njezinih institucija i čelnih ljudi koji su na rukovodećim mjestima. Primjer toga kao obrazloženja ispitanici su isticali netransparentnost i nejednakost u kontekstu nemogućnosti dobivanja poslova u administrativnim i državnim službama kod pripadnika hrvatske nacionalnosti. Također, četvrtina ispitanika je indiferentna po pitanju zadovoljstva oko pomoći i brige Republike Kosovo, a 39,1 % je zadovoljno položajem Republike Kosovo prema Hrvatima.

Oko usluge te kvalitete zdravstvene zaštite i socijalne skrbi bilo je izrazitog nesuglasja kod anketiranih stanovnika. Većina ih je zadovoljno sa sustavom pružanja zdravstvene usluge i socijalne skrbi (39,1 % je zadovoljno, dok ih je 30,4 % izrazito zadovoljno). Malo manje od trećine ispitanika “razočarano” je s razinom organizacije zdravstvenog sustava. Svoje su nezadovoljstvo artikulirali neadekvatno organiziranim zdravstvenim sustavom na nacionalnom nivou te su shodno tome primorani tražiti uslugu kod privatnih liječnika, a o tome ovise isključivo o svome materijalnom statusu i financijskim mogućnostima.

Najveće zadovoljstvo i sklad ispitanici su pokazali odgovaranjem na upit vezano za *ulogu i pomoć Crkve*. Gotovo tri četvrtine ispitanika izrazito je zadovoljno sa Župom svetog Nikole i radom i aktivizmom njena župnog vikara. Tu tvrdnju zorno ilustrira odgovor jednog ispitanika: “*Crkva je jedina javna ustanova koja održava ovih 160 ljudi što je ostalo i sav život se odvija preko nje. Sa svakog aspekta crkva ispunjava svoju ulogu i zadatak kojem je posvećena. Ona je taksi služba, uvijek uskače kad je nekome potrebno, kada je netko bolestan ili mu je potrebna pomoć.*” Još je prethodno obrazloženo koliko je veliki značaj i ulogu Crkva imala u višestoljetnom opstanku Hrvata na Kosovu te očuvanju njihova nacionalnog i religijskog identiteta.

Posljednja ponuđena kategorija bila je *komunalna i cestovna infrastruktura*. Kvalitetna i adekvatna komunalno-cestovna infrastruktura bitan je preduvjet za razvoj i ekonomski napredak svakog mjesta. Ispitanici su oko ovoga također izrazili različite poglede. Četvrtina ispitanika (26,1 %) ne slažu se da je kvaliteta infrastrukture zadovoljavajuća za njihove životne potrebe. Najveći broj njih identificiralo se indiferentnim po ovome pitanju, te nisu ni zadovoljni niti nezadovoljni statusom uređenja ovog dijela javnog dobra, dok ih je 26,1 % je nezadovoljno. Jedan od ispitanika svoje je mišljenje iskazao ovako: “*Cestovna infrastruktura nikad od*

postanka Janjeva nije bila bolja. Cesta do groblja je sva popločena, do crkve također, nigdje da cipele uprljam. Komunalna infrastruktura je u procesu saniranja, prije je bila jako loša, a u sanaciji je jednim dijelom sudjelovala i Republika Hrvatska.”

Nakon pitanja s Likertovom skalom slijede pitanja otvorenog tipa. Na pitanje *Koji je vaš stav o razini interesa i pomoći Republike Hrvatske hrvatskoj manjini na Kosovu?* - ispitanici su odgovarali sljedeće: *trebalo bi obratiti veću pažnju, nije bilo pomoći dosad, ali idemo k poboljšanju, pomažu na razne načine, ali bi trebali puno više*, no bilo je i dosta odgovora koji negiraju ikakvu razinu pomoći od Republike Hrvatske, primjer toga su odgovori: *“nema pomoći, ne dobiva se ništa, prije je bila pomoć kroz materijalne stvari kad Hrvatska vojska da poklone i donacije Crkvi”* kao i *“neće Hrvatska gubiti ugled s Kosovom,”* Kad se sve sumira, ispitanici smatraju da Republika Hrvatska ne pruža dovoljnu, to jest neophodnu pomoć Hrvatima na Kosovu. Najveći je problem što je ovdje ostalo manje od 200 Hrvata od kojih velika većina živi u ispodprosječnim životnim uvjetima s izraženom društvenom isključivošću. Ispitanici su izrazili svoj stav da Hrvatska treba ojačati svoje već podosta dobre diplomatske odnose s Republikom Kosovo te da na temelju toga profitira i marginalizirana hrvatska zajednica.

Sljedeće pitanje bilo je *pomažu li dovoljno ekonomski i financijski izbjegli i otišli Hrvati sa Kosova u opstanku svoga rodnog kraja i njegovih stanovnika* - oko kojeg su ispitanici manje više imali identičan stav. Najveći broj Janjevaca i njihovih potomaka emigrirao je i nastanio se u Zagrebu. Ispitanici su opisali da je pomoć uglavnom jednokratna, materijalna i financijska ponajviše financijski ugroženim skupinama koja stiže do nekoliko puta godišnje privatnom inicijativom i donacijama pojedinaca, ali i od anonimnih donatora. Tijekom godine novac se najčešće šalje za Božić, Uskrs i druge vjerske blagdane preko ljudi koji putuju u Janjevo. Oni taj novac odnose direktno primateljima ili daju Crkvi koja onda distribuira novac najpotrebnijima. Prema ovome, pomoć je zapravo materijalne i financijske prirode.

Na pitanje *Koji su prema Vama glavni razlozi velikog iseljavanja Hrvata s Kosova* – rezultati ispitanika su bili sasvim očekivani. Na temelju rezultata dobivenih iz ovog pitanja glavne razloge iseljavanja prema prirodi uzroka možemo svesti u dvije kategorije: ratno-politički i ekonomsko-društveni motivi. Najfrekventniji odgovor kao glavni razlog iseljavanja ispitanici su navodili termin *rat* i njegove sintagme: *ratna situacija, ratno stanje, rat u Hrvatskoj* (16 ponavljanja). Nadovezano na to, kao dodatne potiskujuće faktore iseljavanja, preciznije “bježanja” Hrvata s Kosova bio je pokušaj Jugoslavije u regrutaciji i integraciji Hrvata u vojsku Jugoslavenske narodne armije i slanja na ratišta protiv svojih sunarodnjaka u Hrvatskoj - na što

su mnogi Hrvati iz Janjeva bili prisiljeni bježati u Hrvatsku, preko Makedonije, ali i drugim pravcima i nastojali izbjeći taj nepoželjni scenarij. Kako su jedan po jedan napuštali Kosovo i odlazili u Hrvatsku, nakon što su pronašli smještaj, za sobom su povukli sve više Janjevaca na sigurno utočište. Prema riječima jednog ispitanika: *“u dvije do tri godine (1992.-1994.) iselilo se 70-80 % stanovnika.”* U domeni rata indikativno je napomenuti da se između ostalog kao jedan od krucijalnih razloga navodio i Rat na Kosovu 1999. te je posljedično tome još mnogo obitelji napustilo Janjevo. *Preseljenje u Kistanje 1996.* također je naveden kao uzrok još jedne intenzivne destrukcije već narušene demografske slike Janjeva. Nekoliko stotina ljudi trajno je napustilo svoje domove. *Raspad Jugoslavije i politička situacija u Srbiji* također su detektirani kao uzroci od strane ispitanika.

Kao genezu velikog iseljavanja osim ratnih motiva spomenuti su i socioekonomski razlozi: *nesigurnost, nezaposlenost, nemogućnosti zapošljavanja, gubitak posla, loši uvjeti života* i dr. Sljedeće je pitanje u anketnom upitniku zahtijevalo ispitanike da nabroje, odnosno opišu probleme i prepreke s kojima se svakodnevno susreću - na koja je bilo svakovakih i zanimljivih odgovora. Kao najveću prepreku ispitanici su navodili *nedostatak posla* jer posao zapravo determinira njihovu kvalitetu života. Pokraj nemogućnosti zapošljavanja kao jedne od najvećih prepreka ispitanici su navodili teške svakodnevne životne uvjete: neadekvatna voda, loša sanitarna infrastruktura, kanalizacija i druge aspekte.

Jezična barijera, to jest nepoznavanje albanskog jezika predstavlja problem Hrvatima u Janjevu kod obavljanja administrativnih obaveza u mjestu ili općini, primjerice kod predaje ili preuzimanja potrebitih dokumenata. Isto tako jezično nepoznavanje predstavlja im prepreku u komunikaciji prilikom odlaska trgovinu i posjete drugim društvenim djelatnostima. Dvoje ispitanika napisali su *česte provale i pljačke* kao glavne probleme i prepreke s kojima se susreću. Dvoje ispitanika mlađe životne dobi naveli su da im je najveća prepreka uz nezaposlenost, *nemogućnost za daljnje obrazovanje*. Jedan je ispitanik odgovorio na ovo pitanje *“moj je slučaj odličan, ali generalno situacija u Janjevu je jako loša.”* Iz te konstatacije može se iščitati da iako je pojedinac zadovoljan sa svojim osobnim životom, kvaliteta života na razini cijelog mjesta za Hrvate, ali i općenito za sve žitelje je nezadovoljavajuća jer nerazvijena komunalna infrastruktura nije vitalni problem samo za hrvatsku zajednicu nego cjelokupnog stanovništva Janjeva bez obzira na nacionalnu opredijeljenost.

U okviru potencijala poslovnih mogućnosti postavljeno je pitanje ispitanicima postoji li mogućnost pronalaska zadovoljavajućeg posla u Prištini. Odgovori su gotovo bili istoznačni – prilike su minimalne za pronalazak posla u glavnome gradu, najveći problem (postotak) su (nedovoljno) nepoznavanje albanskog jezika, a i mišljenje da bi za potrebite državne poslove u

slučaju da se otvori natječaj za zapošljavanje ponajprije zaposlili Albanca, nego li Hrvata. No, jedan je ispitanik naveo da postoje mogućnosti ukoliko postoje određeni uvjeti: *ako si visoko obrazovan i poznaješ albanski ili engleski jezik mogućnost je velika.*”

Ispitanici su prethodno ilustrirali svoje stavove o razini zadovoljstva, zapravo ogorčenja po pitanju kvalitete i standarda života u Janjevu prema svim bitnim aspektima, a na pitanje koji se uvjeti trebaju ispuniti da bi se oni poboljšali 95,57 % njih odgovorilo je da je nužan ekonomski napredak, a to su izrazili različitim formulacijama i tezama kao što su *otvaranje novih tvornica za zapošljavanje, novi poslovi, jačanje poduzetništva* i dr. Jedan je ispitanik rekao da jedini “spas” ili kotač promjene *dovesti realne i kvalitetne novinare da snime ovu situaciju i pokažu svima*. Pokraj toga, *povećanje transparentnosti, veći utjecaj matične države Hrvatske* također su jedni od zahtjeva i želje ispitanika koji su neophodni za poboljšanje života u Janjevu. Dvoje ispitanika iz najmlađe dobne kategorije ispitanika jedini su naglasili uz već nabrojene prijedloge *ulaganje u daljnje obrazovanje* kao visokovrijednosti uvjet za njihov dugoročni ostanak i tijekom života jer su uskraćeni ili marginalizirani nepostojanjem adekvatne visokoobrazovne institucije čemu im se uskraćuje jedna od osnovnih životnih funkcija.

Posljednja tri pitanja obuhvaćena anketnim upitnikom od ispitanika su tražili da definiraju koje su vrijednosni elementi i odrednice koje izgrađuju njihov nacionalni identitet kojeg besprijekorno Hrvati s Kosova njeguju više od sedam stoljeća te kako vide budućnost hrvatske zajednice na Kosovu.

Kod odabira najvažnijeg elementa koji je utjecao na izgradnju i očuvanje hrvatskog nacionalnog identiteta ispitanici su bili u potpunosti složni. Svi sudionici anketnog upitnika (100 %) naveli su riječ *crkva*. Rezultati su bili nesumnjivo očekivani jer je nedvojbeno povezanost katoličke Crkve s Hrvatima na Kosovu. Ovu konstataciju eksplicitno opisuje odgovor jednog ispitanika *“crkva, ona to i danas čini, da nije crkve, ne bi ni opstali preko sedam stoljeća.”* Analogno tome, kod konceptualizacije konstruiranja nacionalnog identiteta, on je usko i neraskidljivo povezan s religijskom razinom identifikacije. *Vjera* je drugi najzastupljeniji odgovor ispitanika (34,8 %) na pitanje vezano za identitet; *“vjeru nikad nismo napustili”*. Izuzev Crkve i vjere, kao bitnu sastavnicu strukture hrvatskog nacionalnog identiteta 17,4 % ispitanika je prepoznalo *jezik*, a *kultura* je navedena kod jednog ispitanika.

Pretposljednje pitanje glasillo je *Kako vidite budućnost Hrvata na Kosovu?* – na koje su ispitanici dominantno zauzeli jasan, ali negativan stav. *Nikako, vrlo mračno, nema budućnosti, nema opstanka, bez optimizma* samo su neki od izraza ispitanika koji eksplicitno dočaravaju njihovo mišljenje o prosperitetu i potencijalu opstanka njihovih potomaka. Djelomično zрно optimizma izrazio je jedan ispitanik koji se izjasnio da *“postoji nada, ali i ona se polagano*

gubi”. Posljednje pitanje bilo je “*Smatrate li da će hrvatska dijaspora u potpunosti nestati krajem ovog stoljeća?*” Iako se direktno nadovezuje na prethodno, od ispitanika se tražilo da jasno odaberu svoj stav. Ponuđeni su odgovori bili zaokružiti opciju *da* ili *ne* bez mogućnosti artikuliranja svog mišljenja, jer su ga u prethodnome pitanju mogli decidirano iskazati. U ovome se pitanju *de facto* nalazi odgovor na sami naslov i problematiku rada jer stanovnici koji su obuhvaćeni prostornim okvirom istraživanja najreprezentativniji su pokazatelj stanja i situacije u kojoj se nalaze. Od ukupno 23 ispitanika koji su participirali u anketnom istraživanju, 56,5 % ispitanika smatra da će hrvatska dijaspora u potpunosti nestati krajem stoljeća, 34,8 % ih je zaokružilo *ne*, dok je jedan ispitanik bez obzira na ograničenu mogućnost odabira napisao *ne znam*.

6.2. Metoda intervjuja

Kako bi se dobio širi dojam i kompleksniji uvid o problematici rada, izuzev anketnog upitnika, korištena je metoda intervjuja kojom su bili obuhvaćena dva ispitanika – oba su župnici, u naseljima Janjevo i Letnica. Kao crkveni dužnosnici upoznati su sa samim izazovima i problemima s kojima se susreću njihovi župljani jer imaju veliki utjecaj u usmjeravanju i vođenju hrvatske zajednice te su svojim znanjem i iskustvom uvelike pridonijeli kvaliteti i opširnosti samoga rada. Svaki od njih individualno je ispitan.

Župnik crkve svetog Nikole u Janjevu, don Matej Palić ustupio je svoje vrijeme te dao svoj osvrt i pogled na ponuđena pitanja u okviru intervjuja koji je proveden u siječnju 2021. godine. Na službi u Janjevu je od davne 1989. godine kada je zaređen za đakona u gdje ostaje na praksi sve do 15.09.1990. i biva zaređen za svećenika te je dekretom imenovan župnim vikarom u Janjevu sve do 1997. godine kada odlazi u Letnicu na mjesto pomoćnika 11 mjeseci, a od 1998. godine imenovan je za upravitelja župe u Janjevu na kojoj je funkciji sve do danas.

Don Matej Palić, rođeni Janjevac, u svojem je rodnom mjestu gotovo cijeli život, živi je svjedok brojnih događanja i procesa političko-društvenog i prostornog karaktera koji su se dinamično odvijali u Janjevu za vrijeme njegova života.

“Život u Janjevu mog djetinjstva za mene je bio idiličan i nezaboravan, a kao svećenik sam doživio razna previranja i od 1991. godine iseljavanje stanovnika, mještana Janjeva, Hrvata, kao što se događa i danas.”

Kao što je već spomenuto, ispitanik je odgovorio na brojna pitanja koja se dotiču Hrvata s Kosova. Na pitanje koje su vaše prepreke i problem i s kojima se svakodnevno susrećete, rekao je sljedeće:

“Kako Hrvati iseljavaju tako nastaju i poteškoće ostatka i nesigurnosti života. Proživljavamo tešku situaciju i događaje koji svakako iz dana u dan pospješuju iseljavanje i bijeg, osobito mladih, koji ne mogu naći zaposlenje i osigurati egzistenciju budućnosti. Vlast, a osobito na lokalnom nivou, svojom nebrigom, osobito u infrastrukturnim potrebama i sigurnosti mještana, kao da pospješuju iseljavanje Hrvata, što se događa i dan danas.”

Prema rezultatima intervjua Hrvata je u Janjevu danas ostalo 160-tak, a njihov se broj svaki dan smanjuje odlaskom mladog stanovništva na sezonski rad u matičnu Hrvatsku. Dosta njih se i ne vrati danas zbog nemogućnosti pronalaska povremenog ili trajnog posla u Janjevu, a u Hrvatskoj imaju puno bolje mogućnosti i uvjete koji im omogućavaju i pokretanja obitelji. Ne postoji točan popis koliko trenutno Hrvata živi na Kosovu, njihov je broj podložan fluktuacijama, ali otprilike u cijeloj Republici Kosovo ih je bilo oko 500.

Postavljeno je bilo *Jeste li u kontaktu s Hrvatima i svećenikom iz Letnice i letničkog kraja (koliko ih je ostalo tamo)*. Iako je Janjevo demografski opustošeno, Letnica se nalazi u nemjerljivo lošijem položaju. Nažalost, zbog trenutne nemogućnosti prelaska granice i odlaska na teritorij Republike Kosovo prema epidemiološkoj situaciji s Covidom-19, Hrvati iz Letnice i okolnih sela nisu bili obuhvaćeni anketnim upitnikom.

“Osim Janjeva i pojedinih Hrvata u nekim mjestima Kosova, u Letnici je također nekad postojala velika zajednica Hrvata i to u mjestima: Letnica, Šašare, Vrnavokolo, Vrnez i u još nekim zaseocima u tom kraju, a skoro jednako i u Janjevu. U Letnici je sada ostalo još tridesetak ljudi, u Vrnezu jedan, a u Vrnavokolu dva člana. Uglavnom je to stariji živalj i polako nestaju.” Nekad je Hrvata u ovome kraju, Janjevu, Letnici i njihovoj okolini te u drugim mjestima bilo oko 11 tisuća. Janjevci su i nakon Drugog svjetskog rata odlazili trbuhom za kruhom i nastanjivali se uglavnom u Zagrebu. Kako su se bavili različitim zanatima, tako su mnogi, zbog trgovine i prodaje svojih proizvoda dolazili i u druge gradove i mjesta tadašnje Jugoslavije.”

Od samog dolaska Hrvata na prostor Kosova i u svojoj višestoljetnoj povijesti, Janjevci su miroljubiv i susretljiv narod slijedeći postulate katoličke vjere. Usprkos svim nepravilnostima i ratnim previranjima odgajani su u vjeri i prema Božjim zapovijedima, a osobito s naglaskom na ljubavi. Te su se vrijednosti oslikale u odnosu sa stanovnicima drugih narodnosti i religija s kojima je uvijek postojao dobar odnos i visok stupanj tolerancije.

Gore navedeno, ispitanik je naglasio ogroman populacijski pad Janjeva u relativno kratkom vremenskom periodu pa su se pitali koji su uzroci toga i gdje su Janjevci ponajviše odlazili?

Iz odgovora se može izvući da je veliko iseljavanje iz Janjeva započelo nakon raspada Jugoslavije jer ekonomske mogućnosti mještana Janjeva postaju sve teže kao i njihovo egzistencijalno pitanje. Pored toga važno je napomenuti početak rata u Hrvatskoj te porast međunacionalne netrpeljivosti i ogroman strah Hrvata na Kosovu.

Župnik se prisjetio tih teških vremena koji su ostavili neizbrisiv trag u povijesti Janjeva i to je objasnio na slikovit način: *“..., strah i nesigurnost se uvukla u ljude, pozivaju se mladići kako bi se regrutirali u tadašnju Jugoslavensku nacionalnu armiju kako bi ratovali protiv svoje subraće i sunarodnjaka pa se zbog toga većina sklanja i bježi iz Janjeva, odlaze u Hrvatsku, a zatim počinje i egzodus čitavih obitelji.”*

Golema većina odbjeglih Hrvata svoj novi dom pronašli su u Zagrebu. Neki od njih prvotno su se smjestili kod rodbine i poznanika, dok su mnogi od njih ponijeli svu pokretnu imovinu. Kupili su postojeće ili izgradili nove kuće te započinju novi život u hrvatskoj prijestolnici. Nekoliko godina kasnije, vlasti Republike Hrvatske 1996. dodjeljuju Janjevcima razrušeno i napušteno naselje Kistanje u Hrvatskoj, točnije u Šibensko-kninskoj županiji gdje odlaze mnoge obitelji iz Janjeva, ali iz Zagreba, što je prethodno u radu obrađeno kao zasebna cjelina. Unatoč svemu ovo što je zadesilo Janjevo, don Matej Palić govori da je *“ostao samo ostatak ostataka u Janjevu”*.

Na pitanje koje je glasilo *Ima li potencijalnih povratničkih obitelji* župnik je odgovorio da je teško govoriti o povratku jer gotovo svakodnevno netko napusti Janjevo. *“Zasigurno nostalgija i želja za povratkom kod mnogih ljudi postoji, ali je teško i skoro nemoguće vratiti se i živjeti u uvjetima u kojima mi danas u Janjevu živimo.”*

Posljednje pitanje u intervjuu postavljeno ispitaniku bilo je kako vidi budućnost Hrvata na Kosovu i smatra li da će hrvatska dijaspora u potpunosti nestati krajem ovog stoljeća na što je odgovorio sljedeće:

“Teško je govoriti o renesansi i obnovi Janjeva s tako malim brojem stanovnika, no Crkva ide dalje kao čvrsti oslonac koji te nastoji hrabriti i ulijevati nadu preostalim življu. Budućnost je

neizvjesna i nesigurna, kako sam spomenuo, zbog teške ekonomske situacije, a i zbog osnovnih životnih uvjeta koji su jako teški. Nadamo se i vjerujemo da Bog kao i dosad i nadalje vodi svoje vjerne i u toj vjeri, ali i nadi u bolje sutra tu smo dok je Božje volje, ostajemo i opstajemo.”

Drugi sudionik intervjuja je don Marjan Demaj, župnik na službi u katoličkoj župi u Letnici. Kao župnik je imenovan u lipnju 2019. dok je službu preuzeo u kolovozu iste godine.

Život je u Letnici opisao vrlo zanimljivim. Iako ne broji puno stanovnika, Letnica je poznato hodočasničko mjesto pa shodno tome dolazi velik broj ljudi i vjernika s kojima je u kontaktu. Svakodnevni problem ističe da postoji u svakome mjestu, ali kada bi nešto istaknuo je to da je selo jako zapušteno i prazno te da je ostao mali broj ljudi. *“Budući da ima puno praznih kuća nekako ih je teško gledati kako se polako raspadaju.”*

Ispitanik navodi da je Letnica izrazito lijepo mjesto okruženo brdima i planinama s prekrasnim prirodnim vrijednostima s rijekom koja teče kroz selo. Smeta mu što se ne može puno više učiniti kako bi se mjesto znatnije valoriziralo radi puno hodočasnika i posjetitelja ove Crkve, posvećene Uznesenju Blažene Djevice Marije na Nebu.

Župi Letnica uz istoimeno naselje, pripadaju Šašare, Perutin, Zagrađe koja su potpuno prazna, Vrnakovsko s dva te Vrnež s jednim stanovnikom. Na pitanje da opiše religijsku strukturu mjesta uz tristotinjak stanovnika koji tamo žive – 128 su katoličke vjeroispovijesti, ostali su muslimani koji su naselili iz brda koja pripadaju susjednoj Sjevernoj Makedoniji. Kada je riječ o stanovnicima islamske vjeroispovijesti ispitanik navodi da su oni došli za vrijeme sukoba u sjevernoj Makedoniji te zauzeli slobodne kuće izbjeglih Hrvata.

Jedno od najbitnijih pitanja u samome intervjuu koje je postavljeno sudioniku bilo je koliko je ostalo Hrvata u Letnici i okolnim selima koje su tradicionalno bili nastanjeni hrvatskim starosjediocima te da opiše njihov odnos s njima.

“U Letnici ima samo 12 Hrvatica i Hrvata. Oni su većinom samci. Sestre koje su tu na službi, redovito se brinu za njih, služe im jedan dnevni obrok i na brinu se o njihovom zdravstvenom stanju.”

Letnica je kao što je već nekoliko puta spomenuto, poznato hodočasničko odredište brojnih vjernika. Župnik ističe da ovdje dolaze ljudi iz svih dijelova Kosova, ali iz drugih zemalja. Dolaze i katolici i muslimani zbog svojevrsnih psihološko-duhovnih razloga, *“radi ispunjavanja osjećaja vlastitoga mira”*. Prema njegovim riječima u rasponu od svibnja do listopada dolazi najveći broj posjetitelja s naglaskom na proslavu blagdana Velike Gospe, 15. kolovoza, kada je mjesto prepunjeno ljudima koji ostaju i po nekoliko dana. S župnikom u Janjevu je jako dobro povezan, *“on nam jako puno pomaže”*, bilo direktnim putem ili

neposredno preko raznih skupina ljudi koje usmjerava ovdje. On je uvijek na raspolaganju, primjerice za misu, blagoslov ili određenu pomoć.

Kao glavne razloge velikog iseljavanja Hrvata s ovog prostora ispitanik ističe sukobe koji su izbili početkom 1990-ih u Hrvatskoj te krajem istog desetljeća na Kosovu.

“Smatram da su išli za boljim uvjetima, nisu se osjećali sigurno kao Hrvati. Ti su sukobi sijali mržnju među narodima. Ta ista mržnja onda prouzrokuje strah i nesigurnost kod drugih.”

Što se tiče pružanja određenih oblika pomoći preostalim Hrvatima u Letnici i okolnim selima od strane matične Republike Hrvatske i Hrvata izvan Kosova sudionik smatra da vjerojatno postoji određena pomoć, ali koliko je zapravo svrsishodna kada je preostao minoran broj ljudi. Sljedeće je postavljeno pitanje glasilu koji se uvjeti i aktivnosti trebaju poduzeti da bi se poboljšala životna situacija i Hrvata na Kosovu. Župnik smatra da iseljeni Hrvati iz ovih krajeva ne smiju zaboraviti svoje rodno mjesto. Vlasti na Kosovu imaju obzira prema nacionalnim manjinama i sam je navodi to vidio.

“Iseljeni mještani moraju čuvati svoju baštinu, kuće, zemlju i ostalo, ne smiju svakome prodavati.”

Budućnost za Hrvate na Kosovu vidi vrlo teško i neizvjesno jer sa svih strana ljudi napuštaju svoje krajeve i odlaze na bolja mjesta gdje imaju bolje socioekonomske uvjete. Takvu situaciju pronalazi i na Kosovu. Oni koji imaju prilike odlaze u inozemstvo, a oni koji ostaju snalaze se ili intenzivno razmišljaju o odlasku.

Zaključno na kraju samoga intervjua ispitanik je svoje mišljenje i viđenje cjelokupne situacije Hrvata na Kosovu metaforički usporedio s egzemplarnim katoličkim primjerom:

“Kao što je za kršćane, a pogotovo za Židove Jeruzalem, tako bi otprilike trebao biti za nas kršćane, posebno za Hrvate s Kosova, Letnica. To je poznato svetište u koje dolaze ljudi sa svih strana. Ovdje oni dobivaju mnoge milosti, ozdravljenja, obraćenja,... Ako ne mogu češće dolaziti Hrvati koji su rođeni ovdje u Letnici barem će doći za Veliku Gospu ili Malu Gospu. Zato bi trebali urediti svoje istrošene i zapuštene kuće i kada dođu ovdje da provedu tu svoje vrijeme, a ne da spavaju po hotelima kilometrima daleko od Letnice.,,

„Treba se obnoviti ona stara vremena te na taj će način mladi zavoljeti svoju rodnu grudu i nekoliko puta godišnje dolaziti ovdje. Ovo je najbolji primjer da ne iščezne hrvatstvo iz ovih krajeva. Na tome nastojim raditi, ali nije lako jer treba naći potporu u ljudima koji bi pomogli u realizaciji ove moje ideje.”

7. Testiranje hipoteza i konstruiranje projekcije potencijala opstanka hrvatske dijaspor na Kosovu

Slijedom obrade i prikazom rezultata u prethodnome dijelu koji su dobiveni empirijski - metodama anketnog upitnika i intervjua te selekcijom prikupljene građe i dokumentacije iz klasificiranih knjiga, znanstvenih članaka, određenih organizacija, institucija te drugih izvora argumentirano će se nastojati utvrditi i objasniti vrijednost potencijala opstanka hrvatske dijaspor na Kosovu. Prije toga će se potvrditi, odnosno opovrgnuti postavljene hipoteze prije samog istraživanja.

Definirane hipoteze konkretno se odnose na predviđanje rezultata ispitanika obuhvaćenih anketnim upitnikom:

H1: Ispitanici, stanovnici Janjeva, izrazito će loše ili loše ocijeniti kvalitetu života (prema ponuđenim segmentima) u Janjevu u anketnom upitniku osim kategoriju „Uloga i pomoć Crkve“ s kojom su zadovoljno ili izrazito zadovoljni.

Prva se hipoteza nadovezuje na pitanje s Likertovom ljestvicom u kojem je predloženo 12 kategorija koje se odnose na kvalitetu života u Janjevu. Ispitanici su se za svaku od njih očitovali zaokruživanjem ocjene od 1 do 5 na ljestvici. Najveće nezadovoljstvo izraženo je kod kategorija *poslovne mogućnosti i društveni i kulturni sadržaji* za koje je preko 95 % ispitanika zaokružilo ocjenu 1 ili 2. Također, jedna od najslabije vrednovanih među ponuđenim kategorijama bila je *pomoć i briga (financijska i politička) od RH* za koju je 52,2 % ispitanika izrazilo svoj izrazito nezadovoljni stav, dok se 30,4 % izjasnilo da je nezadovoljno s ovom stavkom. Prema mišljenjima ispitanicima, *lokalna politička vlast* okarakterizirana je vrlo negativno, a to potvrđuje izračun da je 65,2 % ispitanika izrazilo nezadovoljna ili nezadovoljna s političko-društvenim vodstvom mjesta. Gotovo 9 % ispitanika izrazilo je svoj stupanj neslaganja brojem 1 u vezi sa standardom plaće u Janjevu. a 43,5 % se očitovalo zaokruživanjem broja 2 što reprezentira da su nezadovoljni s ovim segmentom.

Sa životom (općenito) više od trećina ispitanika (34,8 %) je izrazito nezadovoljno. U ovome pogledu indikativno je napomenuti da čak 60,9 % sudionika anketnog upitnika ima indifirentan, točnije neutralan stav kod iskazivanja zadovoljstva oko kvalitete života u Janjevu. Malo „blaže“ ispitanici su reagirali kod kategorije *Pomoć i briga (financijska i politička) od Republike Kosovo*. Ovdje su ispitanici iskazali i prezentirali različite stavove i odgovore, te je sukladno tome 34,8 % ispitanika zaokružilo ocjenu 1 ili 2, 26,1 % poistovjetilo se s brojem 3 na ljestvici, a najveći dio njih, čak 39,1 % je zadovoljno s odnosom Republike Kosovo prema svojim građanima hrvatske nacionalnosti. Identične stavove ispitanici su pokazali kod ocjenjivanja

funkcionalnosti komunalne i cestovne infrastrukture u Janjevu. Nezadovoljstvo je prezentiralo 34,8 % ispitanika, a 39,1 % niti je zadovoljno, niti nezadovoljno. Više od četvrtine ispitanika (26,1 %) zadovoljno je s komunalnom i cestovnom infrastrukturom u Janjevu. Razlog nešto većem zadovoljstvu ispitanika nego kod prethodnih kategorija ispitanici su naveli u drugim pitanjima otvorenog tipa sadržanim u anketnom upitniku, a to je da se dosta ulagalo u razvoj i obnovu komunalne i cestovne infrastrukture u Janjevu posljednjih nekoliko godina. *Uloga i pomoć Crkve* najbolje je ocijenjena kategorija na Likertovoj ljestvici što izražava vidljivu satisfakciju kod ispitanika kad je u pitanju funkcionalnost Crkve što je u biti i bilo očekivano i naznačeno u prvoj hipotezi.

Ono što je relevantno istaknuti je neočekivano viša razina zadovoljstva ispitanika kod segmenta *zdravstvene skrbi i socijalne zaštite*. Iako je 30,5 % ispitanika (izrazito) nezadovoljno sa sustavom zdravstvenog sustava te socijalne zaštite, velik broj njih (69,5 %) ih smatra kvalitetnom ili izrazito kvalitetnom. Ispitanici su zadovoljstvo ili pozitivan stav konkretizirali time da je medicinska funkcija dostupna i adekvatna, a uglavnom je privatni pružatelj usluge u pretežno srpskim naseljima. Najveće iznenađenje i odstupanje od očekivanih rezultata je veliko zadovoljstvo ispitanika sa suživotom sa stanovnicima drugih nacionalnosti u Janjevu. Niti jedan stanovnik Janjeva u anketnom upitniku nije izrazio nezadovoljstvo u multietničkom životnom okruženju.

Kad se sve sumira može se zaključiti da je prva hipoteza (H1) djelomično potvrđena. Ispitanici su izrazili svoje nezadovoljstvo s kvalitetom sadržaja i razinom funkcija u Janjevu, osim s ulogom i pomoći Crkve. Jedini segmenti koji odskakuju od projiciranih rezultata anketnog istraživanja su viša razina zadovoljstva sa zdravstvenom zaštitom i socijalnom skrbi te cjelokupno zadovoljstvo ispitanika u domeni odnosa s drugim nacionalnim zajednicama u Janjevu.

H2: Kao glavni uzrok, odnosno razlog velikog iseljavanja kosovskih Hrvata u Hrvatsku i druge zemlje ispitanici će navesti ratne okolnosti.

Druga postavljena hipoteza empirijski je, ali i teorijski potvrđena. Naime, 69,6 % ispitanika napisalo je *rat* i *ratne okolnosti* kao glavni uzrok velikih iseljavanja Hrvata iz Janjeva i drastičnog smanjenja ukupnog broja stanovnika. Kako bi se dodatno potkrijepila validnost

hipoteze, sudionici intervjuja kojima je bilo postavljeno identično pitanje naveli su iste razloge, prvenstveno rat kao glavni pokretač iseljavanja Janjevaca, a isto vrijedi i za Hrvate iz Letnice te ostalih sela s područja općine Vitina.

H3: Ispitanici smatraju da će hrvatska dijaspora na Kosovu u potpunosti nestati do kraja ovog stoljeća

U posljednjoj je hipotezi zapravo sadržana srž temeljne tematike ovoga rada. S aspekta ispitanika u anketnom istraživanju, natpolovičan broj njih 56,5 % smatra da će hrvatska dijaspora na Kosovu u potpunosti nestati krajem ovog stoljeća. Jedna je osoba indiferentna, dok je trećina optimistična i misle da će Hrvati opstati ovo stoljeće. Župnici su se o ovom izazovu izjasnili kroz intervju navodeći da je budućnost Hrvata na Kosovu vrlo neizvjesna i nesigurna prema trenutnim okolnostima i suvremenim problemima, ali ipak nekako kroz prizmu privrženosti katoličkoj vjeri i Bogu vjeruju da će se hrvatska zajednica na Kosovu uspjeti održati. Što se tiče vrednovanja ove hipoteze, također se može reći da je djelomično potvrđena; djelomično jer većina ispitanika prognozira „izumiranje“ hrvatske dijaspe na karti Kosova, ali ipak se očekivalo da veći broj ispitanika smatra nestanak hrvatske dijaspe na Kosovu krajem stoljeća.

Na temelju prikupljenih, raspoloživih i analiziranih podataka kroz cijeli rad, teorijskim te empirijskim istraživačkim pristupima odredit će se vrijednost potencijala opstanka hrvatske dijaspe na Kosovu. Najvažniji faktor opstanka neke zajednice, skupine ljudi na nekom prostoru je sam demografski potencijal. U svim hrvatskim mjestima na Kosovu dugo je prisutan proces starenja stanovništva čiji je uzrok sekularno smanjivanje rodnoći. U dobno-spolnoj strukturi, dolazi do sužavanja mladih dobnih skupina, a sukladno tome povećava se udio starog stanovništva (Nejašmić, 2005).

Referirajući se na najrecentnije popise stanovništva za Hrvate u Janjevu i općini Vitina iz 2011. te na podacima župnika u župi Janjevo i Letnica sadržanih u intervjuima, dobijemo brojke da u Janjevu živi još otprilike 150 hrvatskih žitelja, dok je u Letnici i preostalim selima koji su dotad bile pretežito naseljene hrvatskim stanovništvom ostalo 15-ak ljudi. Preostali hrvatski starosjedioci su mahom stanovnici starije životne dobi, udovice ili udovci. Prema trenutnim demografskim te socioekonomskim parametrima i trendovima potencijal opstanka Hrvata u Letnici i okolnim selima je minimalan. Zapravo, može se ostvariti samo imigracijom hrvatskog stanovništva iz drugih dijelova jer će kroz dogledno vrijeme doći do izumiranja stanovništva biološkim putem. Analiziramo li popis stanovništva 1991. koji je brojao 8062 Hrvata te

posljednji popis iz 2011. u sklopu Republike Kosovo na kojem je registrirano 259 Hrvata kvantitativnom metodom dobijemo rezultat da se u samo trideset godina broj kosovskih Hrvata smanjio za 96,79 %. Ovakav visoki demografski pad stanovnika djeluje zastrašujuće, a najveći demografski gubici su rezultat migracijski gubitaka kao posljedica rata 1990-ih godina (Nejašmić, 2005).

Nadalje, kako bi se osigurao dugoročno opstanak neke ranjive društveno-etničke skupine na nekome prostoru uz pozitivne demografske indikatore, neophodno je imati osigurane socioekonomske uvjete. Prvenstveno se to odnosi na mogućnosti trajnog zaposlenja i prihodovanja kako bi se osigurala životna egzistencija svakog pojedinca. Glavnina je ispitanika kao najveću prepreku u njihovu svakodnevnom životu navela baš problem nezaposlenosti. Znatan dio Hrvata iz Janjeva odlazi na sezonski rad u Hrvatsku, a velečasni don Matej Palić u intervjuu navodi *„a onda se pojedini i ne vrate jer su u Janjevu bez posla, a u Hrvatskoj se imaju priliku zaposliti i stvarati obitelj.“*

Još jedna bitna činjenica koji su prepoznali te istaknuli ispitanici je problem zapostavljanja te neadekvatne skrbi matične Republike Hrvatske prema hrvatskoj etničkoj grupi na Kosovu u okviru loše implementacije i vođenja službene nacionalne politike prema Hrvatima izvan Hrvatske. Za Hrvate izvan domovine zadužen je „Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske“. Kao jedan od glavnih prioriteta i zadataka ove institucije državne uprave spominje se briga za Hrvate izvan domovine koji su uključeni u unutarnju i vanjsku politiku Republike Hrvatske. Dovodi se u pitanje kolika je efikasnost ove institucije dok u isto vrijeme najstarija hrvatska dijaspora demografski “izumire” na Kosovu te velik broj njih živi u ispodprosječnim životnim uvjetima. Prema rezultatima anketnog istraživanja suživot sa stanovnicima druge etničke pripadnosti je dobro ocijenjen; pretpostavlja se da postoji međusobno poštivanje i tolerancija. Isto tako je bilo pojedinih prijavljenih fizičkih napada, krađa ili ugnjetavanja što svakako ne treba eliminirati.

Obrazovni sustav u osnovnoj školi u Janjevu funkcioniра po kurikulumu Republike Srbije u multinacionalnoj školi albanskog naziva “Shtjefën Gjeqovi”, odnosno za hrvatske polaznike zove se “Vladimir Nazor”. Anonimni ispitanik koji se identificirao kao školski djelatnik u sklopu anketnog upitnika navodi da je samo 27 hrvatske djece koje trenutno pohađaju janjevačku osnovnu školu. Istoj je toj hrvatskoj djeci uskraćeno školovanje u okviru materinskog jezika i programa. Čizmić (2005) kao problem ističe da su se obrazovne te znanstvene institucije u hrvatskom iseljeništvu mnogo rjeđe osnivale nego kulturne. Time je također bilo onemogućeno učiti nacionalnu povijest i kulturu što je vrlo važno za izgradnju osobnog identiteta i svjetonazorskih pogleda. Srednju školu Hrvati iz Janjeva upisuju u

obližnjim većim gradovima i naseljima s većinskim srpskim stanovništvom: Gračanica, Donja Gušterica i Laplje Selo. Nažalost, situacija je takva da u Letnici, to jest u općini Vitina nema više djece školskog uzrasta. U domeni obrazovanja ispitanici mlađe životne dobi u anketnom su upitniku naveli problematiku dostupnosti institucija visokog obrazovanja te njihovu limitiranost. Oni koji su odlučili pohađati fakultet na teritoriju Republike Kosovo, upisali su studije na srpskom jeziku u sklopu sveučilišta u Sjevernoj Mitrovici koje financira Republika Srbija.

Uz sve ostalo, još jedna velika prepreka svakodnevica je obavezno poznavanje i korištenje albanskog jezika u komunikaciji s državnim organima. Zbog premalog broja stanovnika i slabog utjecaja Hrvati nemaju niti jednog predstavnika u administrativnim tijelima na lokalnoj, općinskoj ili državnoj razini. Valja nadodati da ne postoji niti jedan službeni medij, to jest sredstvo društvenog priopćavanja koji informira stanovništvo na hrvatskome jeziku.

Kada se inkorporiraju svi priloženi problemi i prikaže opće stanje iz demografskih, socioekonomskih, političkih, kulturnih i drugih područja, perspektive ostanka kod Hrvata na Kosovu izrazito su male. U biti, govoriti o potencijalu opstanka Hrvata prema trenutnim trendovima i situaciji je donekle izvjesno samo za Hrvate u Janjevu gdje još uvijek postoji određen udjel mladog stanovništva. Postavlja se pitanje koliko će tih preostalih mladih ostati živjeti u Janjevu u budućnosti. Hipotetski gledano; ako određeni broj mladih ostane, je li dobno-polna struktura uravnotežena za stvaranje homogenih nacionalnih brakova ili će se Hrvati vjenčati sa suprugama i supruzima druge etničke pripadnosti. Percepcija opstanka može se također promatrati iz više kutova; u uređenom okruženju kvalitetnih standarda življenja na ovom prostoru ili kroz egzistencijalnu borbu za svaki novi dan.

Demografski izazov ostanka Hrvata na Kosovu se treba aktualizirati te uključiti u različite javne diskurse i rasprave. Relevantno je uključiti sve potrebne stručnjake i znanstvenike koji će participirati u kreiranju posebnog modela demografske održivosti Hrvata na ovom prostoru. Model s holističkim pristupom koji bi uključio sve važne indikatore – demografske, geografske, ekonomske, socijalne, političke, kulturne, ekološke i druge, mogao bi rezultirati korjenitim promjenama te uvelike poboljšati životnu situaciju Hrvata na Kosovu.

8. Zaključak

Hrvatska je zajednica na Kosovu od svog dolaska kontinuirano prisutna više od sedam stoljeća. Hrvati su preživjeli trnovit put opstanka unatoč svim političkim i društvenim destruktivnim procesima i pokušajima sustavnog ugrožavanja i protjerivanja od strane Osmanskog Carstva pa i drugih etnopolitičkih skupina. Prepoznati su kao marljivi i zahvalni radnici, naročito u trgovačkim i rudarskim profesijama gdje imaju veliku reputaciju. U 20. stoljeću su imali jedno od najplodonosnijih razdoblja u svojoj povijesti življenja. Krajem istog, 1980-ih broj Hrvata na Kosovu se kretao oko deset tisuća. U stabilnim životnim okolnostima, u multietničkoj sredini uspješno su gradili svoje društvo temeljeno na međusobnoj toleranciji i poštivanju drugih te moralnim načelima katoličke vjere. Postojala je velika prostorna razlika i stupanj autentičnosti u društveno-kulturnim obrascima između janjevačkih Hrvata te Hrvata iz letničkog kraja, no zajedno ih je povezivao neraskidivi hrvatski nacionalni identitet te ljubav prema hrvatskoj domovini. Posljednje desetljeće prošlog stoljeća potpuno je promijenilo cjelokupnu sliku Hrvata na Kosovu. Domovinski rat u Hrvatskoj, širenje agresije i provođenje velikosrpske politike Jugoslavenske narodne armije natjerali su većinu Hrvata na bijeg iz rodničkih krajeva u smjeru Hrvatske (najviše ih se smjestilo u Zagreb) i drugim prostorima. Koncem novog stoljeća ostalo ih je samo nekoliko stotina živeći u teškim i marginaliziranim životnim uvjetima. Danas hrvatska zajednica na Kosovu broji manje od dvjesto ljudi. Odabranim istraživačkim metodama nastojalo ih se ispitati koji su im problemi i prepreke s kojima se svakodnevno suočavaju te što bi se trebalo učiniti da im se život olakša. Dobiveni rezultati u istraživanju potvrđuju nam da je opstanak hrvatske dijaspele kompleksni problem kojem se treba posvetiti velika pažnja od strane Republike Hrvatske, ali i nadležnih europskih i svjetskih organizacija koje se bave problemom nacionalnih manjina. Nemogućnost zapošljavanja jedan je od ključnih problema koji reflektiraju hrvatsku zajednicu, ali i cijelu Republiku Kosovo. Opstanak Hrvata na Kosovu vrlo je neizvjestan, ali gledajući i kroz povijest kada su se održali samo na nekoliko hrvatskoj obitelji u najtežim periodima, Hrvati ipak imaju određenu nadu da će i dalje ovdje biti prisutni osnaženi katoličkom vjerom i uzornim životnim primjerom svojih predaka.

Literatura

1. Ancić, Z., 2019: Župa Kistanje od doseljenja Janjevaca 1997. do danas, u: *Kistanje – Novo Janjevo 1997.-2017.* (ur. Ancić, Z. i Antić, R.), Župa Prikazanja Blažene Djevice Marije, Kistanje, 93-116.
2. Benc, M., 1976: Procesi urbanizacije sela u Slavoniji i Vojvodini. *Sociologija i prostor* 51-52, 5-19.
3. Brubaker, R., 2005: The 'diaspora' diaspora, *Ethnic and Racial studies* 28, 1-19.
4. Cohen, R., 2008: *Global diasporas: An Introduction*, Routledge, London
5. Čizmić, I., Šopta, M., Šakić, V., 2005: *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing-Tehnička knjiga, sunakladnik: Institut za društvena istraživanja "Ivo Pilar"
6. Černelić, M., Jaramazović Čurković, B., 2014: Tradicijska obilježja zaručnog darivanja kao simbol identiteta bunjevačkih Hrvata u: *Multiplikiranje zavičaja i domovina: Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet* (ur: Grbić Jakopović, J.), Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju FF-press, 155-169.
7. Čolak, N., Mažuran, I., 2000: *Janjevo: Sedam stoljeća opstojnosti Hrvata na Kosovu*, Udruga "Janjevo" Zagreb
8. Dučkić, J., 2019: Kronika događanja u Janjevu neposredno prije, za vrijeme i nakon Domovinskog rata, u: *Kistanje – Novo Janjevo 1997.-2017.* (ur. Ancić, Z. i Antić, R.), Župa Prikazanja Blažene Djevice Marije, Kistanje, 379-424.
9. Duijzings, G., 1995: *Egzodus iz Letnice – hrvatske izbjeglice s Kosova u Zapadnoj Slavoniji*, Kronika, Narodna umjetnost 32/2, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 129-152
10. Glasnović, M., 2003: Sedamsto godina Janjeva, 2003, *Zvono* 9, 7-8.
11. Glasnović, N., 2002: Kosovski Hrvati poput Aborigina – nestaju, *Zvono* 8, 32-34.
12. Grbić Jakopović J., 2014: Konceptualni pristupi istraživanju migracijskih procesa: terminologija, tipologija, teorijski pristupi u: *Multiplikiranje zavičaja i domovina: Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet* (ur. Grbić Jakopović J.), Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju FF-press, 15-32.
13. Ivanović, I., 2002: Janjevo simbol hrvatske opstojnosti (II. dio), *Zvono* 7, 76-83.
14. Jozić, P., 2017: *Govor Letnice u odnosu na govor Janjeva*, Završni rad, Sveučilište u Rijeci

15. Jelinčić, V., 2017: Doseljavanje Hrvata s Kosova u Hrvatsku prije 25 godina, <https://slatina.net/doseljavanje-hrvata-s-kosova-u-hrvatsku-prije-25-godina/> (14.01.2021.)
16. Knezović, M., 2016: Europa – spas ili prokletstvo hrvatskih manjinskih zajednica? (Europe – the rescue of curse of Croatian minority communities?), u: *Dijasporski i nacionalno manjinski identiteti: migracije, kultura, granice, države? (zbornik s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 12. i 13. prosinca u Institutu za migracije i narodnosti, Zagreb)* (ur: Perić Kaselj, M., Škilja, F.), Institut za migracije i narodnosti Zagreb, 479-489.
17. Nejašmić, I., 2005: *Demografija, stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb
18. Palić, M., 2001. Težak položaj Hrvata na Kosovu, *Zvono* 7, 57-60.
19. Palić, S., 2019. Povratak Janjevčana u domovinu, u: *Kistanje – Novo Janjevo 1997.-2017.* (ur. Ancić, Z. i Antić, R.), Župa Prikazanja Blažene Djevice Marije, Kistanje, 43-70.
20. Pilić, Š., 2014: Socijalna i/ili etnička distanca u Pokrčju: Janjevci u Kistanjama, *Godišnjak Titius* 6-7 (6-7), 529-554.
21. Safran, W., 1991: Diasporas in Modern Societies, *A Journal of Transnational Studies* 1, 83-99.
22. Stanić, I., 2018: *Govor Janjeva među predstavnicima triju generacija iz Kistanja*, Diplomski rad, Sveučilište u Zadru
23. Šiljković, Ž., Glamuzina, M.: Janjevo and Janjevci – from Kosovo to Zagreb, *Geoadria* 9 (1), 89-109.
24. Šoštarić, T., 2016: Kistanje općina ‘socijalni slučaj’, <https://balkans.aljazeera.net teme/2016/11/5/kistanje-opcina-socijalni-slucaj> (14.01.2021.)
25. Šterc, S., 2015: *Geografski i demogeografski identitet*, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu
26. Šterc, S., 2019: Zatvaranje povijesnog kruga, u: *Kistanje – Novo Janjevo 1997.-2017.* (ur. Ancić, Z. i Antić, R.), Župa Prikazanja Blažene Djevice Marije, Kistanje, 75-92.
27. Šuvak, D., Štivin, M., 2020: *Iz kulturne baštine Hrvata na Kosovu: Letnica, Šašare, Vrnez, Vrnavokolo*, Ogranak Matice hrvatske u Slatini, Slatina
28. Vujević, M., 1983: *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Informator, izdavačka kuća, Zagreb

Izvori:

1. DIVA-GIS, <http://www.diva-gis.org/> (08.01.2021.)
2. European centre for minority issues Kosovo, n.d.: *Community profile: Croat community*, <https://www.ecmikosovo.org/uploads/Croatcommunity1.pdf> (04.12.2020.)
3. Hrvatska enciklopedija, n.d.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15119> (23.11.2020.)
4. Hrvatska enciklopedija, n.d.
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31653> (05.01.2021.)
5. Općina Kistanje, n.d., O općini, <https://www.kistanje.hr/opcina-kistanje/o-opcini> (06.01.2021.)
6. Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju: Misija na Kosovu, 2010., *Kosovski Hrvati Opštine Viti/Vitina: Ugrožena zajednica*,
<https://www.osce.org/files/f/documents/a/d/83791.pdf> (03.01.2021.)
7. Profili zajednica na Kosovu, 2010,
<https://www.osce.org/files/f/documents/5/3/75452.pdf> (12.01.2021.)
8. Popis stanovništva SFR Jugoslavije iz 1961., 1971., 1981., Zavod za statistiku, Beograd, knjiga 193, 1986.
9. Popis stanovništva 1961. knjiga XI, str. 8-9, Zavod za statistiku u Beogradu 1965.
10. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, *Hrvatska nacionalna manjina u 12 europskih država*,
<https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatska-manjina-u-inozemstvu/hrvatska-nacionalna-manjina-u-12-europskih-drzava/736> (04.12.2020.)
11. Udruga Janjevo Zagreb, n.d.: *Nastanak Janjeva*,
<http://www.udrugajanjevozagreb.hr/nastanak-janjeva/> (26.11.2020.)

Popis grafičkih priloga

Sl.1. Prikaz geografskog smještaja Janjeva i Letnice u okviru administrativne podjele Republike Kosovo.....	11
Sl.2. Crkva Majke Božje Letničke, Letnica.....	16
Sl.3. Prostorne karakteristike Janjeva i prikaz crkve svetog Nikole iz ptičje perspektive.....	18
Sl.4. Prikaz prostornog smještaja i veličine općine Kistanje.....	28
Sl.5. Pogled na Letnicu iz ptičje perspektive.....	29
Sl.6. Prostorne i fizionomske karakteristike naselja Letnica.....	31
Sl.7. Spolna struktura ispitanika u anketnom istraživanju.....	38
Sl.8. Dobna struktura ispitanika u anketnom istraživanju.....	39

Popis tablica

Tab.1. Popis hrvatskog stanovništva 2011. u kosovskim općinama Lipljan i Vitina.....	12
Tab.2. Stanovništvo Kosova prema narodnosnoj strukturi sukladno popisu stanovništva u razdoblju od 1948.-1991.....	13
Tab.3. Nacionalna struktura Janjeva u popisnom razdoblju od 1961. do 1991.....	21
Tab.4. Popis stanovništva prema etničkom sastavu u Vitini i Letnici u periodu od 1953.-1981.....	33
Tab.5. Popis stanovništva 1961. i 1971. u Vitini i Letnici prema spolu i starosti.....	34
Tab.6. Struktura ispitanika prema kriteriju njihovog poslovnog statusa.....	40
Tab.7. Stavovi ispitanika prema ponuđenim kategorijama.....	42

ANKETNI UPITNIK

Poštovani, ovaj anketni upitnik sastavni je dio istraživanja koji se provodi u sklopu diplomskog rada na temu „Suvremeni izazovi i perspektive opstanka hrvatske dijaspeore na Kosovu“ na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu. Namijenjen je isključivo ispitanicima koji su pripadnici hrvatske nacionalne manjine u Republici Kosovo, a obuhvaća različite tipove pitanja koje se odnose se na njihov svakodnevni život i položaj u budućnosti.

Anketni upitnik je anonimn te Vas molim da mu savjesno i iskreno pristupite i odgovorite na ponuđena pitanja. Rezultati istraživanja bit će kvalitativno i kvantitativno prikazani u diplomskome radu.

Iskreno se zahvaljujem na Vašem vremenu i direktnom doprinosu u realizaciji ovog rada,
Vedran Glasnović

Pitanja:

1) Zaokružite spol: Ž M

2) Dob? _____

3) Koji je vaš poslovni status? a) zaposlen b) nezaposlen c) umirovljenik d) student e) socijalno uzdržavan f) drugo: _____

4) U tablici dolje navedeno je nekoliko riječi i sintagmi koji iskazuju kvalitetu života u Janjevu. Ponuđeni su vam brojevi u rasponu od 1-5 te Vas molimo da ZAOKRUŽITE BROJ koji reprezentira stupanj Vašeg slaganja, odnosno neslaganja s ponuđenim tvrdnjama.

Broj 1 – označava da je kvaliteta života prema ponuđenom segmentu izrazito loša,

Broj 2 – da je uglavnom loša,

Broj 3 – niti je loša, niti dobra (osrednja razina Vašeg zadovoljstva),

Broj 4 – da ste zadovoljni sa razinom kvalitete navedene kategorije

broj 5 - da ste izrazito zadovoljni.

1	Život (općenito)	1	2	3	4	5
2	Poslovne mogućnosti	1	2	3	4	5
3	Plaća	1	2	3	4	5
4	Društveni i kulturni sadržaji	1	2	3	4	5
5	Lokalna politička vlast	1	2	3	4	5
6	Suživot sa stanovnicima druge etničke/narodne pripadnosti	1	2	3	4	5
7	Pomoć i briga (financijska i politička) od Republike Kosovo	1	2	3	4	5
8	Pomoć i briga (financijska i politička) od Republike Hrvatske	1	2	3	4	5
9	Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	1	2	3	4	5
10	Mogućnost obrazovanja	1	2	3	4	5
11	Uloga i pomoć Crkve	1	2	3	4	5
12	Komunalna i cestovna infrastruktura	1	2	3	4	5

5) Koji je Vaš stav o razini interesa i pomoći Republike Hrvatske hrvatskoj manjini na Kosovu?

6) Pomažu li dovoljno ekonomski i financijski izbjegli i otišli Hrvati s Kosova u razvoju i opstanku svoga rodnog kraja i njegovih stanovnika?

7) Osamdesetih godina prošlog stoljeća hrvatska je dijaspora na Kosovu brojala oko 10 000 stanovnika, a danas samo tri desetljeća nakon ostalo ih je 200-injak.

Koji su prema Vama glavni razlozi velikog iseljavanja Hrvata s Kosova?

8) Koji su najveći problemi i prepreke koji Vam otežavaju svakodnevni život?

9) Koji se uvjeti i aktivnosti trebaju poduzeti i ispuniti kako bi se poboljšala kvaliteta života i standard Hrvata na Kosovu? _____

10) Možete li opisati mogućnost dobivanja zadovoljavajućeg posla u Prištini.

11) Koji su glavni elementi i odrednice koji su Vam pomogli u očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta? _____

12) Kako vidite budućnost Hrvata na Kosovu? _____

13) Smatrate li da će krajem ovog stoljeća hrvatska dijaspora na Kosovu u potpunosti nestati?

(očitujte se zaokruživanjem jednog od ponuđenih odgovora DA ili NE)

DA NE

Pitanja iz intervju:

Sudonik: janjevački župnik don Matej Palić

- 1) Koliko dugo ste na službi u Janjevu?
- 2) Kako bi opisali život u Janjevu?
- 3) Koji su Vaši problemi i prepreke s kojima se susrećete u svakodnevnom životu?
- 4) Koliko Hrvata trenutno živi u Janjevu, a koliko ih je bilo na popisu stanovnika 2011. godine?
- 5) Jeste li u kontaktu s Hrvatima i svećenikom iz Letnice i letničkog kraja? (Koliko ih je ostalo tamo?)
- 6) Kako bi opisali suživot Hrvata sa stanovnicima druge narodne/etničke pripadnosti?
- 7) Hrvatska je dijaspora na Kosovu 80-ih godina prošlog stoljeća brojala oko 10 000 stanovnika. Koji su prema Vama glavni razlozi velikog iseljavanja Hrvata s Kosova?
- 8) Gdje su ponajviše emigrirali Janjevci?
- 9) Možete li objasniti ukratko kako je izgledao egzodus Janjevaca u Kistanje?
- 10) Ima li potencijalnih povratničkih obitelji?
- 11) Koji su glavni elementi i odrednice očuvanja hrvatskog nacionalnog identiteta?
- 12) Koji se uvjeti trebaju poduzeti da bi se poboljšala životna situacija Hrvata na Kosovu?
- 13) Kako vidite budućnost Hrvata na Kosovu i smatrate li da će hrvatska dijaspora na Kosovu nestati krajem ovog stoljeća?

Pitanja iz intervjua

Sudionik: letnički župnik don Marjan Demaj

- 1) Koliko dugo ste na službi u Letnici?
- 2) Kako bi generalno opisali život u Letnici?
- 3) Koji su vaši problemi i prepreke s kojima se svakodnevno susrećete?
- 4) Koja sva mjesta i sela pripadaju Župi Letnica?
- 5) Koliko stanovnika ima Letnica i koje religijske skupine žive tamo?
- 6) Koliko je ostalo Hrvata u Letnici i imate li kontakt s njima/kakav je Vaš odnos?
- 7) Vezano na prethodno pitanje, znate li koliko je ostalo, odnosno je li uopće ostalo Hrvata u selima Šašare, Vrnjavokolo, Vrnez i manjim zaseocima Podrid, Zagrađe i Perutinović?
- 8) Letnica je poznato hodočasničko odredište i svetište Majke Božje. U kojem godišnjem razdoblju, povodom kojih blagdana, najviše dolaze vjernici/hodočasnici?
- 9) Jeste li u kontaktu sa župnikom i Hrvatima u Janjevu?
- 10) Koji su prema Vama glavni razlozi iseljavanja Hrvata iz Letničkog kraja?
- 11) Pomažu li (dovoljno) otišli i izbjegli Hrvati iz Letnice svome rodnome kraju i njegovim stanovnicima?
- 12) Koji se uvjeti trebaju poduzeti kako bi se poboljšala životna situacija s Hrvatima na Kosovu?
- 13) Kako vidite budućnost Hrvata na Kosovu i smatrate li da će hrvatska dijaspora na Kosovu u potpunosti nestati krajem ovog stoljeća